

UDK 902
ISSN 1330-0644
VOL. 18./2001.
ZAGREB, 2001.

P **riilozi**

Instituta za arheologiju u Zagrebu

Pril. Inst. arheol. Zagrebu 18./2001.
Str./Pages 1-292, Zagreb, 2001.

Časopis koji je prethodio

Prilozi 1., 1983., Prilozi 2., 1985., 3.-4., 1986.-1987., 5.-6., 1988.-1989., 7., 1990.,
8, 1991., Pril. Inst. arheol. Zagrebu 9., 1992., 10., 1993., 11.-12./1994.-1995.,
13.-14./1996.-1997., 15.-16./1998.-1999., 17./2000.

Nakladnik/ Publisher

INSTITUT ZA ARHEOLOGIJU/
INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY

Adresa uredništva/ Adress of the editor's office

Institut za arheologiju/Institute of archaeology
HR - 10000 Zagreb, Ulica grada Vukovara 68
Telefon/phone/fax ++385/01/615 02 50
e-mail: institut-za-arheologiju@IARH.tel.hr

Glavni i odgovorni urednik/ Editor in chief

Željko TOMIČIĆ (Zagreb)

Redakcijski odbor/ Editorial committee

Dunja GLOGOVIĆ (Zagreb), Timotej KNIFIC (Ljubljana, SLO), Remza KOŠČEVIĆ
(Zagreb), Laszlo KÓVACS (Budapest, HUN), Kornelija MINICHREITER (Zagreb),
Mladen RADIĆ (Osijek), Željko RAPANIĆ, (Split) Aleksandar RUTTKAY (Nitra,
SK), Ivančica SCHRUNK (Minneapolis, USA), Željko TOMIČIĆ (Zagreb).

Prijevod na engleski/ English translation

Nikolina MATETIĆ PELIKAN

Prijevod na njemački/ German translation

Nikolina MATETIĆ PELIKAN

Lektura/ Language editor

Marijan RIČKOVIĆ (hrvatski)
Ulrike STEINBACH (njemački)
Kenneth MAYER (engleski)

Dizajn/ Design

Roko BOLANČA

Korektura/ Proofreaders

Krešimir KVOČIĆ

Računalni slog/ Layout

Ranko PERŠIĆ, Zagreb

Tisak/ Printed by

Tiskara PETRAVIĆ, d.o.o., Vladimira Nazora 12, 10434 Strmec

Naklada/ Circulation

600 primjeraka / 600 examples

Sekundarne publikacije/ Indexed in

GERMANIA Anzeiger der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen
Archaeologischen Instituts, Verlag Philipp von Zabern, Mainz

Izdavanje časopisa novčano podupire

MINISTARSTVO ZNANOSTI I TEHNOLOGIJE REPUBLIKE HRVATSKE
HR - 10000 Zagreb, Strösmayerov trg 4

Sadržaj

Izvorni znanstveni radovi

- 5 KORNELIJA MINICHREITER
Tipološka klasifikacija keramike rane starčevačke kulture iz stambene zemunice 10 u Zadubravlju
- 21 DUNJA GLOGOVIĆ, SLOBODAN MIKO
Nekoliko bronzanodobnih nalaza iz okolice Torčeca pokraj Koprivnice i njihova spektrometrijska analiza
- 33 DARIA LOŽNIAK
Nalazišta bronzanoga doba na vinkovačkom području
- 63 SAŠA KOVAČEVIĆ
Istraživanja prapovijesnog lokaliteta u Novoj Bukovici na položaju Sjenjak - povijest i novi rezultati
- 79 RENATA ŠOŠTARIĆ
Karbonizirani biljni ostaci iz prapovijesnog lokaliteta u Novoj Bukovici na položaju Sjenjak
- 83 NIVES MAJNARIĆ PANDŽIĆ
Grob ratnika Lt 12 iz srednjolatskog groblja u Zvonimirovu kod Suhopolja u Virovitičko-podravskoj županiji
- 103 MARKO DIZDAR
Nalazišta latske kulture na vinkovačkom području
- 135 REMZA KOŠČEVIĆ
Sitni metalni predmeti iz Siscije
- 143 REMZA KOŠČEVIĆ
Daljnja opažanja o olovnim privjescima
- 157 VLASTA BEGOVIĆ, IVANČICA SCHRUNK
Preobrazbe rimskih vila na istočnom Jadranu u kasnoj antici i ranom srednjem vijeku
- 173 ŽELJKO TOMIČIĆ
...Sclavorum regionem, quae Zellia appellatur... Pavla Đakona
Povijesna (renesansna) kartografija - novi izvor poznavanja hrvatskog ranog srednjovjekovlja
- 189 TAJANA SEKELJ IVANČAN
Neki arheološki primjeri zaposjedanja ruševina antičkih urbanih cjelina u sjevernoj Hrvatskoj tijekom srednjeg vijeka
- 213 TATJANA TKALČEĆ
Gotske keramičke čaše iz Glogovnice i Ivanca Križevačkog kraj Križevaca i Gudovca kraj Bjelovara

Contents/Inhaltsverzeichnis

Original scientific papers

- KORNELIJA MINICHREITER
Typological classification of pottery of the early Starčeva culture from the pit-dwelling 10 in Zadubravlje
- DUNJA GLOGOVIĆ, SLOBODAN MIKO
A couple of Bronze Age finds from the surroundings of Torčec near Koprivnica and their spectrometric analysis
- DARIA LOŽNIAK
Bronze Age sites in the Vinkovci region
- SAŠA KOVAČEVIĆ
Investigation of the prehistoric locality in Nova Bukovica on the site Sjenjak - History and new results
- RENATA ŠOŠTARIĆ
Carbonized plant remains of the prehistoric locality in Nova Bukovica on the site Sjenjak
- NIVES MAJNARIĆ PANDŽIĆ
Warrior's grave Lt12 from Middle La Tène II grave site in Zvonimirovo near Suhopolje in the County of Virovitica-Podravina
- MARKO DIZDAR
La Tène culture sites in the Vinkovci area
- REMZA KOŠČEVIĆ
Small metal artifacts from Siscia
- REMZA KOŠČEVIĆ
Further observations on lead pendants
- VLASTA BEGOVIĆ, IVANČICA SCHRUNK
Transformations of Roman villas on the eastern Adriatic coast in late classical antiquity and the early Middle Ages
- ŽELJKO TOMIČIĆ
*...Sclavorum regionem, quae Zellia appellatur ... von Paulus Diaconus
Historische (Renaissance-) Kartographie die neue Forschungsquelle für das Frühmittelalter in Kroatien*
- TAJANA SEKELJ IVANČAN
Manche archäologische Beispiele für die Bestattung der Ruinen antiker Stadlanlagen in Nordkroatien im Mittelalter
- TATJANA TKALČEĆ
Götsche Keramikgefäße aus Glogovnica und Ivanec Križevački bei Križevci und Gudovac bei Bjelovar

Pregledni radovi

- MARJA BEZOV
235 Podni mozaici sustava Eufrazijeve bazilike
- ŽELJKO TOMIČIĆ, TATJANA TKALČEC,
MARKO DIZDAR, DARIA LOŽNIAK
253 Veliki Gradš, Veliko Gradšće - plemićki grad Vrbovec kraj Huma na Sutli (Stanje istraživanja 2001. godine)
- DARIA LOŽNIAK, TATJANA TKALČEC
275 Suhopolje - Lajkovina rezultati sustavnog terenskog pregleda kasnobrončanodobnoga naselja

Prikazi

- DUNJA GLOGOVIĆ
285 TRANS EUROPAM, Festschrift für Margareta Primas. Beiträge zur Bronze- und Eisenzeit zwischen Atlantik und Altai, Antiquitas, Reihe 3, Abhandlungen zur Vor- und Frühgeschichte, zur Klassischen und Provinzial-Römischen Archäologie und zur Geschichte des Altertums. Bd. 34, Bonn, 1995., 288 str. sa sl.
- DARIA LOŽNIAK, TATJANA TKALČEC
289 Kratice

Review

- MARJA BEZOV
Bodenmosaiken des Systems des Eufrazius-Basilika
- ŽELJKO TOMIČIĆ, TATJANA TKALČEC,
MARKO DIZDAR, DARIA LOŽNIAK
Veliki Gradš, Veliko Gradšće - feudal town of Vrbovec near Hum, na Sutli (as of 2001)
- DARIA LOŽNIAK, TATJANA TKALČEC
Suhopolje - Lajkovina
Results of systematic survey of the Old Bronze Age settlement

Neki arheološki primjeri zaposjedanja ruševina antičkih urbanih cjelina u sjevernoj Hrvatskoj tijekom srednjeg vijeka

Manche archäologische Beispiele für die Besiedlung der Ruinen antiker Stadtanlagen in Nordkroatien im Mittelalter

Izvorni znanstveni rad
Srednjovjekovna arheologija
Original scientific paper
Mediaeval archaeology

Dr. sc. TAJANA SEKELJ IVANČAN
Institut za arheologiju
Ul. grada Vukovara 68
HR - 10000 Zagreb

UDK/UDC 904:711.424(497.5 Sjeverna Hrvatska) "652/653"
Primljeno/Received: 20. 05. 2001.
Prihvaćeno/Accepted: 25. 06. 2001.

U sjevernoj Hrvatskoj na lokalitetima većih urbanih antičkih cjelina uz pretežito antičku arheološku građu registrirano je više srednjovjekovnih nalaza. Smještaj položaja nalaza iz srednjeg vijeka u odnosu na ruševine antičkih urbanih cjelina na primjerima Osijeka, Vinkovaca, Ludbrega i Sisak, pokazao je određene zakonitosti odabira sličnog prostora za stanovanje ili pokapanje stanovništva u određenom razdoblju srednjeg vijeka, a u odnosu na stariju antičku i kasnoantičku ostavština. Analiza je pokazala određeni kontinuitet uporabe prostora antičkoga grada i njegovih nekropola tijekom kasne antike i ramokršćanskog razdoblja te u doba rane seobe naroda. Tijekom 7. i 8. stoljeća arheološki nalazi na tim prostorima nedostaju ili su rijetki, a nalaze se na udaljenijim položajima, dok se na prijelazu 9. u 10. stoljeće lokacije za stanovanje ili pokapanje ponovno približavaju ruševinama antičkih gradova. Stanovništvo iz doba obilježenog značajkama hjelobridskoga kulturnoga kruga te kasnijom izgradnjom sakralnih objekata, ponovno odabire mjesta antičkih nekropola za pokapanje svojih mrtvih, odnosno prostor unutar stare antičke jezgare za stanovanje, iz čega se oblikuju središta srednjovjekovnih naselja, spominjanih u povjesnim izvorima od kraja 12. do početka 14. stoljeća.

Ključne riječi: sjeverna Hrvatska, ruševine antičkih urbanih cjelina, Osijek, Vinkovci, Ludbreg, Sisak, srednji vijek, zakonitosti zaposjedanja prostora

Schlüsselwörter: Nordkroatien, Ruinen der antiken städtischer Anlagen, Osijek, Vinkovci, Ludbreg, Sisak, Mittelalter, Gesetzmäßigkeiten bei der Besiedlung

Tijekom evidentiranja srednjovjekovnih lokaliteta na području sjeverne Hrvatske¹, uočeno je da je na lokacijama većih urbanih antičkih cjelina uz pretežito antičku arheološku građu registrirano više srednjovjekovnih nalaza. Oni su često slučajni, rijetki, prikupljeni od kraja 19. stoljeća na da-

lje s nesigurnih položaja u gradu. U posljednjih pedesetak godina provedena su sondažna, ali i zaštitna ili sustavna arheološka iskopavanja, koja su dala i više podataka o položajima i okolnostima samih nalaza, iako je zbog višestoljetnog naseljavanja jednog te istog područja, stratigrafija na takvim lokalitetima često nejasna ili poremećena.

1. Ukupni broj evidentiranih i analiziranih srednjovjekovnih lokaliteta bio je 822 od kojih je 346 bilo zaposjedano u prijašnjim razdobljima povijesti: 84 ili 24,3 posto u antici i 109 ili 31,5 posto u prapovijesti i antici (SEKELJ IVANČAN, 1995., 64., Tab. 33.). Srednjovjekovni su lokaliteti bili grupirani po karakteru nalaza ili nalazišta te je ustanovljeno da od 390 srednjovjekovnih lokaliteta naseobinskog karaktera, 31,8 posto već je bilo prije zaposjedano: 17,7 posto u antičko doba i 37,1 posto tijekom prapovijesti i antike (SEKELJ IVANČAN, 1995., 22., Tab. 3 i; od 119 srednjovjekovnih groblja, 32,8 posto su zaposjedani u prijašnjim razdobljima: 46,2 posto u antici i 30,8 posto u prapovijesti i antici (SEKELJ IVANČAN, 1995., 29., Tab. 8.); od 145 registriranih srednjov-

jekovnih sakralnih nalaza i nalazišta, 13,1 posto korišteno je ranije: 57,9 posto u antici i 31,6 posto tijekom prapovijesti i antike (SEKELJ IVANČAN, 1995., 42., Tab. 18.) te od 33 lokaliteta na kojima su pronađeni dijelovi srednjovjekovne arhitektonske plastike, 30,3 posto ima nalaze i iz prijašnjih razdoblja: na 50,0 posto antičke ostatke, a na 20,0 posto ostatke iz prapovijesti i antike (SEKELJ IVANČAN, 1995., 49., Tab. 23.); od 296 srednjovjekovnih pojedinačnih površinskih i slučajnih nalaza pronađeno je na 48,6 posto lokacija i starijih nalaza: na 16,7 posto lokaliteta antičkih ostataka, a 29,2 posto položaja korišteno je u prapovijesti i antici (SEKELJ IVANČAN, 1995., 57., Tab. 28.)

Određivanje što točnijeg položaja nalaza iz srednjeg vijeka u odnosu na ruševine antičkih urbanih cjelina sjeverne Hrvatske, pokazalo je određene zakonitosti odabira sličnog prostora za stanovanje ili pokapanje stanovništva u određenom razdoblju srednjeg vijeka, a u odnosu na stariju antičku i kasnoantičku ostavštinu. Tako su ovdje izdvojeni arheološki nalazi s poznatih položaja iz Osijeka, Vinkovaca, Ludbrega i Siska kao primjeri prepoznatih zakonitosti zaposjedanja ruševina antičkih gradova tijekom srednjeg vijeka.

OSIJEK

Antička se Mursa (*Colonia Aelia Mursa*) nalazila na području današnjega Donjeg grada Osijeka, na nešto povišenoj desnoj obali Drave, na glavnoj prometnici koja je preko Poetovia (Ptuja) povezivala Mursu s Italijom te prometnici koja je od Sirmiuma (Sremske Mitrovice) i Cibalae (Vinkovci) preko Murse išla prema Sopiani (Pečuh) (PINTEROVIĆ, 1978., 115.-117.). Od prve polovine 2. st., kada započinje doba najvećeg razvoja grada pa do početka 4. st. u Mursi su zabilježene tri faze gradnje s pravilnim rasterom izgradnje kuća (blokovi zgrada-insule) i javnim zgradama unutar dvostrukog četverokutnog bedema grada (sl. 4. a) (PINTEROVIĆ, 1978., K III.; BULAT, 1989., 21., 23., 26.-27.). Gradskim su područjem prolazile, uobičajeno za antički urbanizam i glavne ceste *cardo* i *dekumanus*, a izvan bedema na tim prometnicama koje su vodile prema Ptuju (Poetovio), Vinkovcima (Cibalae), Budimu (Akvinkum), preko mosta koji je išao preko Drave (sj. od Kožare) i Dalju (Teutoburgium), formirale su se gradske nekropole (sl. 4. a, 4. b). Najranija ukopavanja ritusom incineracije poznata su s područja sjeverno i južno od Murse (u 1. i početkom 2. st.), a osnivanjem kolonije u prvoj polovini 2. st. nekropole su se formirale uz ceste koje su vodile iz grada. Od polovine 3. st. prevladava inhumacija i iz tog su doba ukopi na južnoj (ugao Frankopanske i Miljanovićeve ul.), istočnoj (ul. M. Gupca, "Saponia", jugoistočni kraj Trga V. Nazora /Trg bana J. Jelačića/, iskop "Vranice") i zapadnoj (ulica Vijenac B. Kidriča /I. Meštrovića/ i OLT) nekropoli (BULAT, 1968., 34.-36., 48.-50., Plan I., Plan II.).

Iz vremena bitke kraj Murse sredinom 4. st. postoji izvorni pisani dokument o postojanju "basilice martyrum", za koju u arheološkom kontekstu postoji nesigurno potvrđena pretpostavka da se nalazila izvan jugozapadnoga gradskog bedema kraj amfiteatra (PINTEROVIĆ, 1980., 61., 62.; MIGOTTI, 1994., 49., 50., sl. 6.). Arheološke potvrde o kontinuitetu života tijekom 4. i 5. stoljeća na području grada evidentirane su ranokršćanskim nadgrobim pločama s nepoznatih lokacija (PINTEROVIĆ, 1978., 144., 145.; MIGOTTI, 1994., 44., sl. 1.). Ostali nalazi slučajno su pronađeni na položaju donjogradskog pristaništa sjeverno od gradskog bedema (MIGOTTI, 1994., 50., pretkršćanski /kat. br. 31, 35, 37/ i ranokršćanski /kat. br. 134, 119 b/ nalazi), a općenita kon-

centracija ranokršćanskih nalaza unutar gradskih bedema je u njegovome jugoistočnom te u sjeverozapadnom dijelu, ako se potvrdi pretpostavka o ranokršćanskom sakralnom zdanju (MIGOTTI, 1994., 50., 51., sl. 7.).

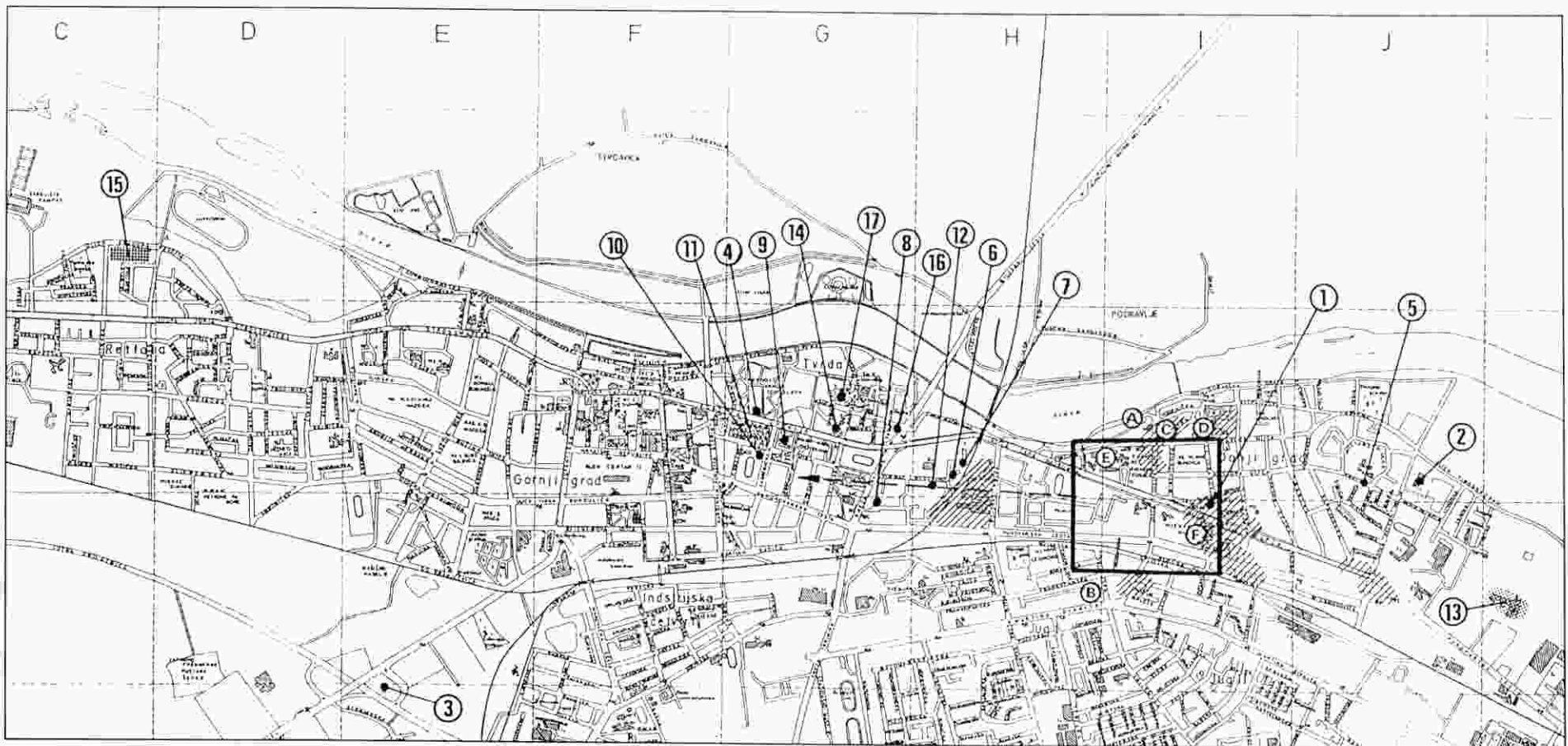
Od kraja 4. stoljeća antički je grad na položaju Donjeg grada u Osijeku samo životario. Iz vremena kada je došlo do većeg razaranja antičke Murse i većih seoba, nema pouzdanih tragova i arheoloških nalaza s terena grada Osijeka i nisu zabilježeni materijalni dokazi koji bi pripadali Ostrogotima ili Gepidima. Tek evidentirana dva zlatna langobardska triensa sa šireg područja Murse, bez podataka o okolnostima nalaza ukazuju da su se na području grada kratkotrajno zadržali Langobardi (Božić, 1994., 41.). Novijim iskopavanjima pronađeni su zgrčeni pokojnici (datirani priloženim novčićima u drugu polovinu 4. st.) unutar istočnih bedema Murse, na sjeveroistočnom rubu Trga bana Jelačića, uz rub parka i tržnice, te se pretpostavlja da su po etničkoj pripadnosti ti ukopi germanski (karta 1:1) (GÖRICKI-LUKIĆ, 2000., 97., 109., 150.-151.). Najraniji avarsoslaveni nalaz potječe iz druge polovine 7. st. tj. iz srednje faze avarske dominacije, a pronađen je na terenu istočno od Murse na položaju Zeleno polje³. Naime: na mjestu Tvornice mlijeka u prahu na Zelenom polju (karta 1:2) nađene su 1941. g. pozlaćene garniture ratničke opreme (pojasa) iz konjaničkih grobova, a koje su danas zagubljene. Nakon toga, 1951. g. nađen je jedan lončić potiskog i jedan podunavskog tipa (BULAT, 1968., 12., br. 3 i 4), a istom vremenu pripada i slučajni nalaz opreme jahača i konja pronađen oko 1900. g. za koju se pretpostavlja da potječe također sa Zelenog polja, a pohranjen je u AMZ-u⁴ (VINSKI, 1958., 26., T. XII.; Božić, 1994., 41., fus. 5.). Nije do danas sigurno utvrđeno je li stanovništvo koje se pokapalo na tom položaju u doba od prve polovine 7. st. imalo trajnije naselje u blizini, ali postoje nesigurni pokazatelji o mogućem naselju, smještenom sjeveroistočno od položaja grobova, bliže Dravi (?), gdje su prilikom kopanja pronađene jame sa slavenskom keramikom, ali prilično uništene s usitnjenim nalazima⁵ (Božić, 1994., 42.). Kako iz uništenoga groba s položaja Zeleno polje (iskop za podrum sirane pred Tvornicom mlijeka u prahu, 1958. g., na dubini od 2 m - po kazivanjima radnika uz kostur je bio i jedan vrč od žuckaste gline od kojeg je očuvana samo ručica, a podno nogu pokojnika bilo je manje udubljenje s kralješcima veće životinje) potječe spašeni nalaz garniture pojasa od 37 razolikih lijevanih brončanih primjeraka (jezičci i pločice) iz 7., 8. i kasnog 8. stoljeća (BULAT, 1968., 12.-14., br. 5; T. II., 6.; RADIĆ, 1997., 84., kat. br. 5), ovaj nalaz govori u pri-

2 Novijim istraživanjima zaključeno je da se sjeverna nekropola uz rijeku Dravu nije imala prostornih mogućnosti razvijati, pa je gravitirajući istočnoj nekropoli postala njenim sastavnim dijelom, te je u literaturi nastao novi termin - sjeveroistočna nekropola (GÖRICKI-LUKIĆ, 2000., 15-16.; 108-109., sl. 21., 22.)

3 Nujsrdacnije zahvaljujem dr. sc. KORNELJI MINICHREITER iz Instituta za arheologiju u Zagrebu i kolegici Vesni Kezunović iz Ministarstva kulture, Uprave za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Osijeku, na pomoći pri lociranju nekih položaja u gradu Osijeku s kojih potječu pojedini slučajni arheološki nalazi, pronađeni tijekom godina s oskudnom dokumentacijom o okolnostima nalaza

4 U AMZ-u je pohranjena i jedna keramička posuda iz Osijeka koja se u Muzeu nalazi od 1903. g., a slučajni je nalaz bez navoda o točnom položaju i okolnostima nalaza. Datirana je okvirno u 7. stoljeće (VINSKI, 1954., 72.-74., E)

5 Na nekim mjestima u Donjem gradu (na mjestu rimske Murse) nađeni su tragovi građevina od lijepe neodređene pripadnosti (BULAT, 1968., 20., fib. 49.)

Legenda: A - židovska bogomolja (?); B - ranokršćanska grobna bazilika (?); C - ranokršćanski pokretni nalazi (?); D - ranokršćanski sarkofag (?); E - ranokršćanska bazilika (?); F - ranokršćanski pokretni nalazi (?); 1 - sjeveroistočni rub Trga bana J. Jelačića - germanski ukopi; 2 - Zeleno polje, položaj Tvornice mljeka u prahu - nalazi iz grobova srednje faze avarske dominacije; 3 - gomjogradska ciglana (?) - kosturni konjanički grob; 4 - stari općinski/ofičirski dom - nalaz keramičkog lončića; 5 - Krstova ulica 114 - nalazi iz grobova 9./10. stoljeća; 6 - stambena zgrada Ijevaonice, ulica Vijenac I, Meštrovića - nalazi iz grobova 9. stoljeća; 7 - istočni kraj Vijenca I, Meštrovića (?) - grobovi na redove; 8 - lokacija zgrade "Tehnikabetona" u ulici Vijenac I, Meštrovića - uništeni kasnosrednjovjekovni grob; 9 - Dom narodnog zdravlja - nalazi kasnosrednjovjekovne keramike; 10 - Ulica kralja Zvonimira - nalaz srednjovjekovne peći; 11 - Zvonimirova/Park kralja Petra Križanića - 4 - 6 grobova bez priloga; 12 - Osnovna škola u ulici Vijenac I, Meštrovića - nalaz ostruga; 13 - jugoistočno od Krstove ulice/donjogradska ciglana (?) - nalaz keramike; 14 - lokacija Osječke gimnazije - nalaz bizantskog novca 11./12. st.; 15 - Retfala - nalaz keramike; 16 - Tvrda; 17 - Križanićev trg (Tvrda) - džamija iz 16. stoljeća i 40 grobova

Karta 1. Osijek - položaji srednjovjekovnih arheoloških nalaza u odnosu na ruševine antičke Murse i njenih nekropola (karta je izvadak iz Plana i popisa ulica grada Osijeka, Poglavarstvo grada Osijeka i Povijesni arhiv u Osijeku, Osijek, 1993., mj. 1:20000) (podloga antičke urbane cjeline s nekropolama prema PINTEROVIĆ, 1978., K III, GÖRICKE-LUKIĆ, 2000., 108.-109., sl. 21 i 22.; podloga kasnoantičkih i ranokršćanskih nalaza prema PINTEROVIĆ, 1980., MIGOTTI, 1994., 44., sl. 1., 50., sl. 6.)

Landkarte 1 Osijek - Lage der mittelalterlichen archäologischen Funde zu den Ruinen des antiken Mursa und seiner Nekropolen (die Landkarte ist ein Auszug aus dem Stadtplan und Straßenverzeichnis von Osijek, Stadtverwaltung von Osijek und Geschichtsarchiv in Osijek, Osijek, 1993, Maß 1:20000) (Hintergrund - antike Stadtanlage mit den Nekropolen nach PINTEROVIĆ, 1978, K III, GÖRICKE-LUKIĆ, 2000, 108-109, Abb. 21 und 22, Hintergrund - spätantike und frühchristliche Funde nach PINTEROVIĆ, 1980, MIGOTTI, 1994, 44, Abb. 1, 50, Abb. 6.)

Sl. 1. Restaurirana posuda s drškom iz depoa Muzeja Slavonije u Osijeku, pronađena slučajno pred starim općinskim domom u Osijeku. Dar Bele Liske iz 1953. godine (snimila TAJANA SEKELJ IVANČAN)

Abb. 1. Restaurierter Stieltopf vom Depot des Museums von Slavonien in Osijek, per Zufall vor dem alten Offiziersheim in Osijek gefunden. Eine Schenkung von Bela Liska von 1953. (Foto von TAJANA SEKELJ IVANČAN)

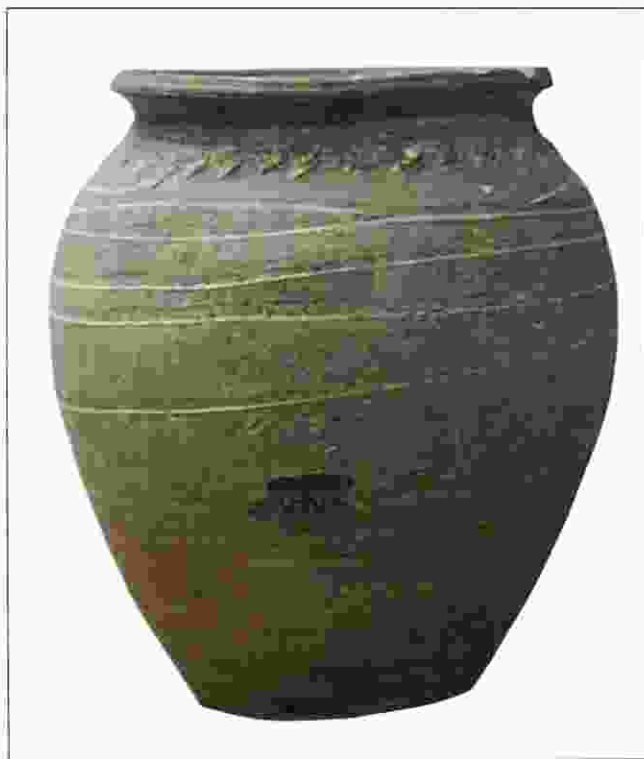

Sl. 2. Restaurirana srednjovjekovna posuda iz Osijeka, kupljena za Arheološki muzej u Zagrebu 1931. godine od Arolfa Pletiza (snimila TAJANA SEKELJ IVANČAN)

Abb. 2. Restauriertes mittelalterliches Gefäß aus Osijek, gekauft für das Archäologische Museum in Zagreb 1931 von Arold Pletiz. (Foto von TAJANA SEKELJ IVANČAN)

log zadržavanju stanovništva i tijekom kasne faze avarske dominacije tj. kontinuitetu manjeg groblja i pretpostavljenog naselja od prve polovine 7. do kraja 8. stoljeća, kada se mogu datirati najmlađi nalazi.

Na drugoj, zapadnoj strani antičke Murse, na položaju gornjogradske ciglane (karta 1:3⁷), 1960. g. uništen je jedan kosturni konjanički grob s nalazima vrha strelice i pojasne kopče, o čemu postoje nesigurno dokumentirani podaci zbog

Sl. 3. Restaurirana srednjovjekovna posuda iz Osijeka pohranjena u Arheološkom muzeju u Zagrebu (snimila TAJANA SEKELJ IVANČAN)

Abb. 3. Restauriertes mittelalterliches Gefäß, bewahrt im Archäologischen Museum in Zagreb. (Foto von TAJANA SEKELJ IVANČAN)

devastacije prilikom pronalaska, a nije ni vremenski opredjeljen (BULAT, 1968., 14., br. 7).

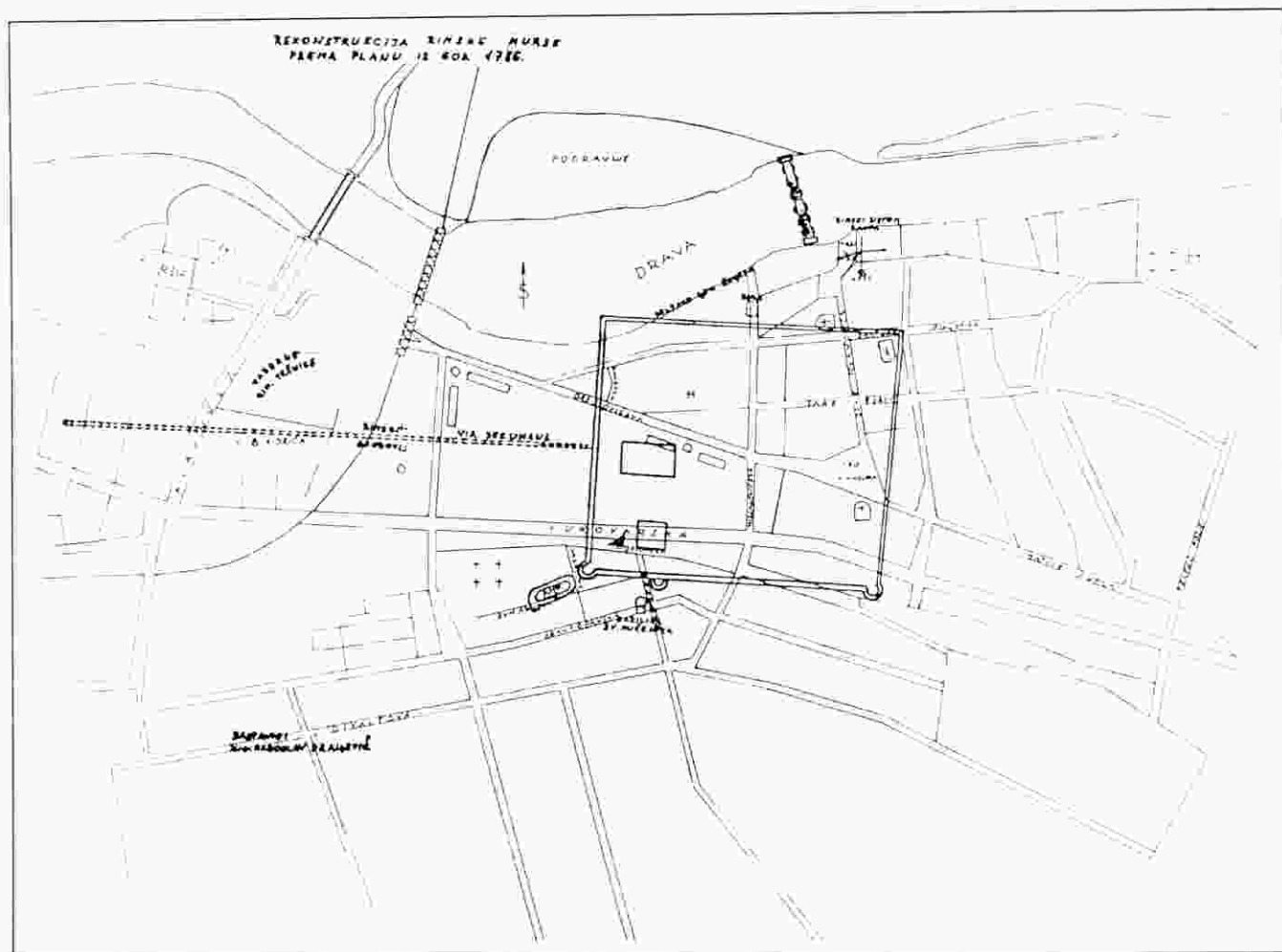
U Osijeku pred starim općinskim domom (stari oficirski dom) (karta 1:4), prilikom gradnje tramvajske pruge 1953. g. slučajno je pronađen grubo izrađen lončić s ručicom (sl. 1.), kojeg je MSO-u darovala Bela Liska (RADIĆ, 1997., 85., kat. br. 7 c)⁶. Načinjen je od sivo-crne nepročišćene gline, ornamentiran s dva niza strmih valovnica na ramenu i ravnog dna, u knjizi ulaska MSO-a pod brojem 547/53 i inv. br. 144, s naznakom datacije 8./9. stoljeće.

U prilog tom mišljenju o kontinuitetu pokopavanja i tijekom 9. i 10. št. istočno od Murse govore arheološki nalazi slučajno pronađeni zapadnije uz ulicu Zeleno polje, u Krstovoj ulici 114 (karta 1:5) (nekada ulica S. Bertić). Naime, 1961. g. otkriveni su grobovi (tri groba s ljudskim kostima) prilikom kopanja temelja kuće kojom prilikom je u jednom grobu uz lubanju kostura bila i jedna S karičica, a grobova je bilo i u iskopima susjednih kuća kada je pronađen jedan prsten, naknadno izgubljen (BULAT, 1968., 14., br. 6).

Na drugoj, pak, strani, zapadno od antičke Murse također su pronađeni arheološki nalazi koji vjerojatno potječu iz uništenih grobova bjelobrskog kulturnog kruga. Naime, 1947. g. pri kopanju temelja za stambenu zgradu Ljevaonice, južno od Tvrde u ulici Vijenac I. Meštrovića (nekad Vijenac B. Kidriča) (karta 1:6) pod nepoznatim okolnostima

⁶ Zahvaljujem ravnatelju Muzeja Slavonije u Osijeku, Mladenu Radiću, prof. što mi je tijekom 1997. godine pokazao srednjovjekovnu keramičku građu iz depoa muzeja, te nakon odabira pojedine nalaze ustupio za znanstvenu obradu i objavu.

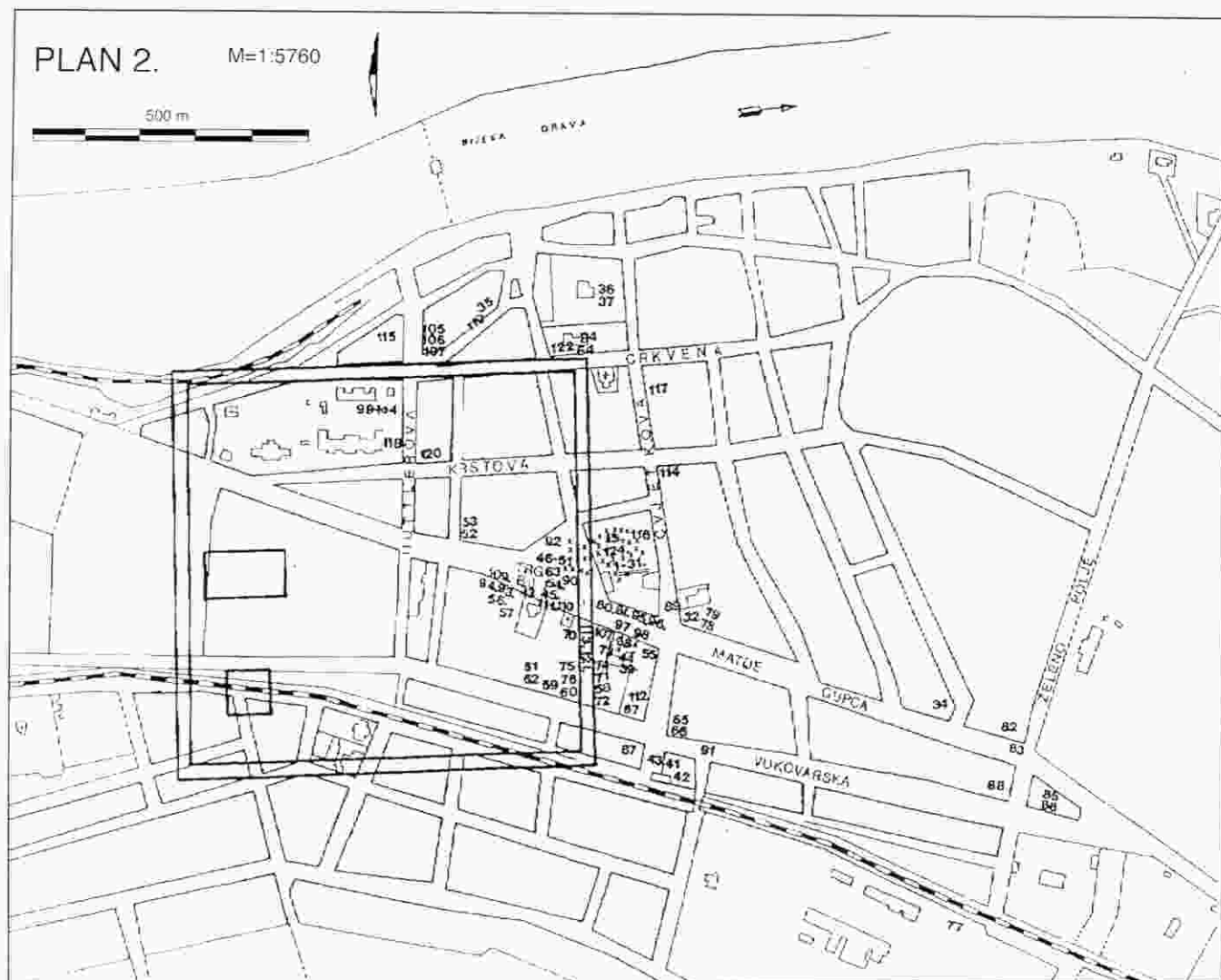
Sl. 4. u Položaj antičke urbane cjeline Murse s glavnom prometnicom u odnosu na današnji raster ulica grad Osijeka (prema PISTEROVIC, 1978. K III)

Abb. 4 u Lage der antiken Stadt Mursa zur Hauptstrasse im Vergleich zum heutigen Straßennaster der Stadt Osijek (nach PISTEROVIC, 1978. K III)

pronađena je karikeica od bronce sa S završetkom, identična onoj iz Krstove ul. i naušnica od bronce sa spiralnim privjeskom u obliku stošca iz prijelaznog razdoblja 9. stoljeća (BULAT, 1968., 11.-12., br. 1 i 2). Također je 1960-ih godina pri kopanju temelja za višekatnice na istočnom kraju Vijećna I. Meštrovića (B. Kidriča) (karta 1:7?) uništeno nekoliko grobova na redove, bez priloga, koji bi mogli biti iz istog vremena ili nešto mlađi (BULAT, 1968., 20., fus. 54.). S lokacije iskopa za katnicu "Tehnikbetona" u ulici Vijećna I. Meštrovića (karta 1:8) potječe i slučajni nalaz iz 1975. g. ulomka keramičke posude iz uništenog srednjovjekovnog groba (T. I., 3), pa se može pretpostaviti da je groblje na tom položaju postojalo i tijekom kasnosrednjovjekovnog razdoblja, vjerojatno do u tursko vrijeme. S terena grada Osijeka poznati su, kako je navedeno, nalazi bjelobrdskog nakita koji upućuju na groblje južno od Tvrđe na položaju Vijećna I. Meštrovića (B. Kidriča) (karta 1:6), te na još jedno bjelobrdsko groblje zapadnije od Zelenog polja, gdje je pozicionirano avaroslavenško groblje srednje i kasne faze njihove prev-

lasti (karta 1:2), u Krstovoj ulici (ulici Sure Bertić) (karta 1:5) (ERCEGOVIĆ, 1958., 182.; BULAT, 1968., 11.-12., 14., 16., T. I., 1. 2. 5). Ta pozicionirana groblja su s istočne i zapadne strane antičke Murse te predstavljaju dvije odvojene nekropole. Jednoj od njih (Vijećna I. Meštrovića), datiranoj u 10./11. stoljeće, vjerojatno je pripadalo naselje smješteno oko Tvrđe i uz nju na položaju uokolo Doma narodnog zdravlja (karta 1:9), iako ovdje katalogizirani nalazi (T. II., 1-7) pripadaju nešto mlađem razdoblju te bi više odgovarali uništenom kasnosrednjovjekovnom grobu iskopanom 1975. g. (karta 1:8). Na udaljenosti od 32 m zapadno od ruba ceste kod DNZ-a u Ulici I. L. Ribara /Ulica kralja Zvonimira/ (preko puta zgrade Javne sigurnosti) (karta 1:10) u zaštitnim radovima provedenim 1971. g. pronađeno je na dubini 0.90-1.30 m četverokutno dno jedne srednjovjekovne peći na kojem su bile naslagane jedna do druge cigle i čimile sloj popločenja iznad kojeg se nalazilo mnoštvo ulomaka pećnjaka i stranice peći 90x72 cm smjera SZ-JI (MINICUREITER, 1972. a., 22.-23.). Također valja naglasiti da su 1971. g. provedena zaštitna iskopavanja južno od DNZ-a u Ulici I. L. Ribara /Zvonimirova/ i Park maršala Tita /Park kralja Petra Kresimira IV./ (karta 1:11), gdje je pronađeno groblje (6 ljudskih kostura i nekoliko lubanja) koje se prostiralo na površini oko

U istoj ulici pronađeni su na dubini 1.45-1.80 m zid građen od debele austrijske opeke (ocucivane visine 0.45-0.70 m; širine 0.95 m), nedefinirane namjene (MINICUREITER, 1972. b., 23.-24.)

Sl. 4. b Rasprostriranje sjeverne i istočne nekropole u odnosu na urbanu cjelinu antičke Murse prema novijim istraživanjima u Osijeku (prema GOSIČEK-LUKIĆ, 2000., 108.-109., sl. 21. i 22.)

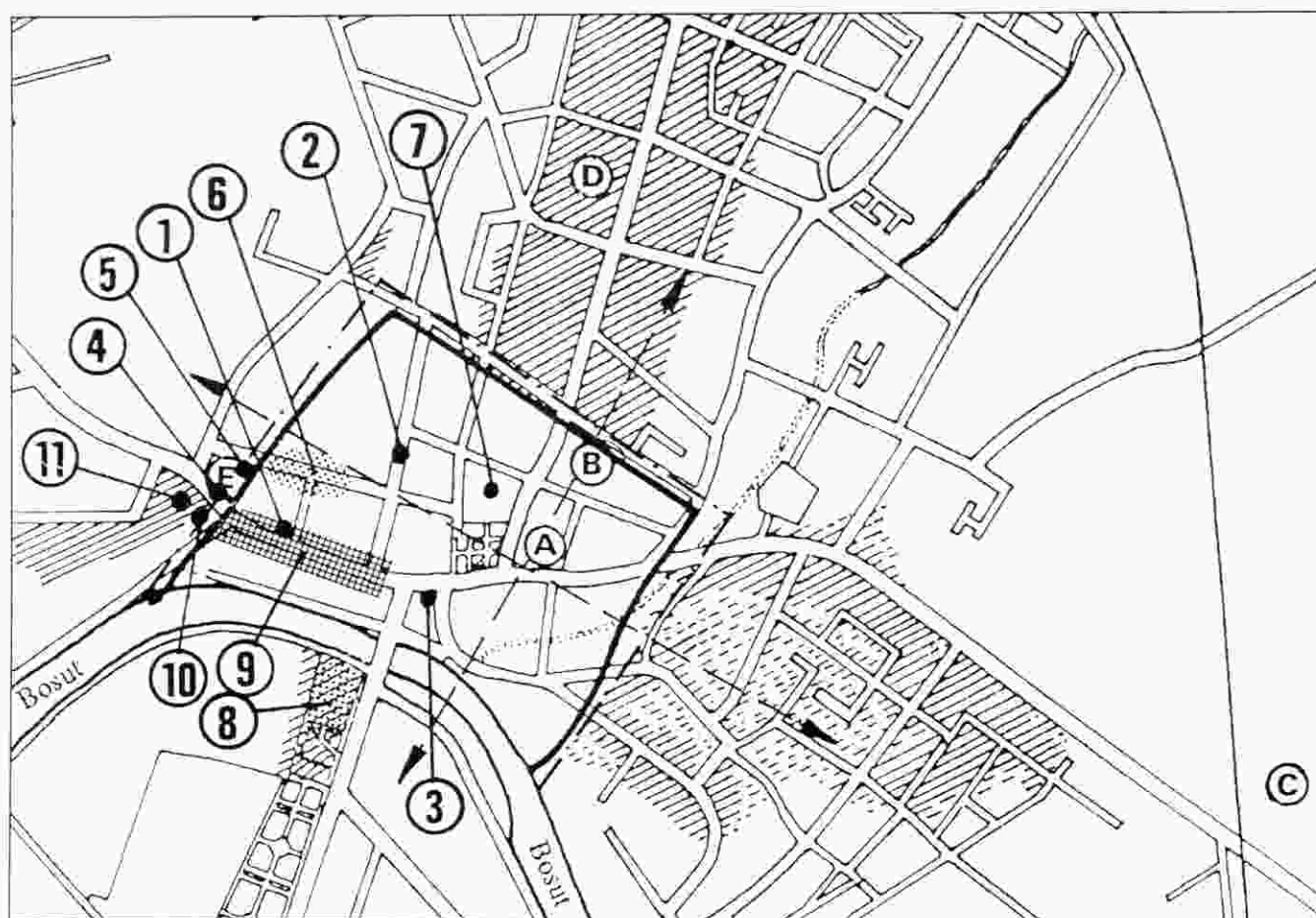
Abb. 4 b Verbreitung der nördlichen und östlichen Nekropole im Vergleich zur Stadtanlage des antiken Murse gemäß neuesten Forschungen in Osijek (nach GOSIČEK-LUKIĆ, 2000., 108.-109., Abb. 21 und 22)

50 m pravcem I-Z, dok mu širina nije određena (MINCHREITER, 1972., 21.-22.). Iz 14. i 15. stoljeća potječe slučajni nalaz ostruge s lokacije osnovne škole u ulici Vijenac I. Mestrovića (karta 1:12) (RADIĆ, 1997., 90., kat. br. 22 d) i vrhovi triju strelica od kovnog željeza s nepoznatog položaja u Osijeku (RADIĆ, 1997., 91., kat. br. 25). Svi ti nalazi govore u prilog razvoju naselja tijekom srednjeg vijeka te obližnjega pripadajućeg groblja. Pripadajuće naselje druge nekropole (Krstova ul.), datirane u kraj 9. i u 10. stoljeće, za sada nije evidentirano, premda, ako pretpostavimo kontinuitet, možda je predstavljeno nalazima starijih ulomaka iz depoa MSO (T.I., 1-2) koji potječu s nesigurne lokacije oko donjo-gradske ciglane (karta 1:13²), smještene jugoistočno od Krstove ulice (S. Bertić) ili nalazima srednjovjekovnih jama s ulomcima keramike pronađeni bliže Dravi, sjeveroistočno od mjesta grobova. Čitave posude koje su po svojim značajkama oblika, fature, izrade i boje vjerojatno iz vremena oko 11. i 12. stoljeća, pohranjene u AMZ-u (sl. 2., 3)³, nemaju podatke o okolnostima nalaza te se ne može ustanoviti s kojeg su položaja, ali neizravno opućuju na pretpostavljeni kontinuitet tijekom srednjovjekovnog razdoblja kao i nalaz

bizantskog novca (billon trachea) Alexiusa I. (1081.-1118.), pronađenog 1909. g. na lokaciji osječke gimnazije (karta 1:14) (MIRNIK, 1997., 197.). Također, postoje i noviji neobjavljeni nalazi ulomaka slavenske keramike s područja Retfalé (karta 1:15) i Tvrdé (karta 1:16)⁴, gdje se tijekom srednjeg vijeka počinje razvijati jezgra današnjeg Osijeka, u povijesnim izvorima iz 1196. g. prvi put spominjanog kao *forum Ezeek et portus* (HELLER, 1976., 136.). Kasnosrednjovjekovni, turski Osijek, arheološkim je iskopavanjima dokumentiran na položaju Križanićeva trga (karta 1:17) (Tvrdá), kada se probnim sondiranjem 1976. g. ispred crkve Sv. Mihovila naišlo na ostatke zidova koji čine dijelove kompleksa džamije iz 16. stoljeća, izgrađenoj na temeljima kršćanske crkve Sv. Duha (MINCHREITER, 1976., 29.-30.), te 40 grobova s novcima (ukupno 41 komad) turskog i poslijeturškog

² Zabilježeni dr. sc. ŽELJKU DEBIĆ na dopuštenju znanstvene obrade i objave restauriranih srednjovjekovnih posuda iz Osijeka pohranjenih u Arheološkom muzeju u Zagrebu

³ U depoa MSO-a pohranjeni su i ulomci kasnosrednjovjekovne keramike koji potječu s položaja Krčevine V. iz 1949. g. i Turska česma u Osijeku, koji se mogu okvirno datirati od 14. do 16. stoljeća

Legenda. A - ranokršćanski grobovi; B - kasnoantička arh. tekturna (sakralna) tip; C - cemeteryjno-memorijalna arhitektura - Kamionica; D - ranokršćanski grobovi; E - ranokršćanski lokalitet Meraja (?). 1. - Duga ulica-40 - temelji polukružne apside; 2 - Glagoljaška ulica oko br. 23 - ulomci keramičkog lonca 8. st.; 3 - Duga ulica 5 (?) - brončana naušnica s priveskom; 4 - Meraja - položeni brončani jezicec Blatnica stila; 5 - Meraja - groblje s crkvom; 6 - sjeverna strana Gundulićeve ulice - bjelobriški grobovi; 7 - lokacija PTT centrale - umišteni srednjovjekovni grob; 8 - južna obala Bosuta - ulomci brončanih narukvica iz 11. stoljeća; 9 - Duga ulica od ke. br. 19/21 do 63 - srednjovjekovno naselje, kraj 11. stoljeća nadalje; 10 - Duga ulica 63 - ložnarska peć; 11 - Duga ulica 67 - ostava šive u keramičkoj posudi; kraj 14. stoljeća

Karta 2. Vinkovci - položaji srednjovjekovnih arheoloških nalaza u odnosu na ruševine antičkih Cibalae i njenih nekropola te kasnoantičke i ranokršćanske nalaze (podloga antičke urbane cjeline s nekropolama prema DIMITRIJEVIĆ, 1979., karta II.; JANOŠIĆ, 1999, b, 56.; podloga kasnoantičkih i ranokršćanskih nalaza prema MICOZZI, 1994., 49., sl. 5.)

Landkarte 2 Vinkovci - Lage der mittelalterlichen archaologischen Funde zu den Ruinen des antiken Cibala und seiner Nekropolen sowie zu den spätantiken und frühchristlichen Funden (Hintergrund - urliche Stadtlage mit Nekropolen nach DIMITRIJEVIĆ, 1979, Landkarte II.; JANOŠIĆ, 1999, b, 56.; Hintergrund - spätantike und frühchristliche Funde nach MICOZZI, 1994, 49, Abb. 5.)

razdoblja (15.-18. st.) koji su dio srednjovjekovnoga groblja u kojem su bili ukopani kršćani kao i Turci (MINICHREITER, 1980., 26.-27.; MINICHREITER, 1984., 243.-249.). Uz to, evidentirana je i osmerokutna građevina za koju se pretpostavlja da je mauzolej Kasim-paše te mnoštvo pokretne arheološke građe datirane u 15.-18. stoljeće koja ukazuje i da je izvan kompleksa džamije (istočni dio trga) bila radionica - kovačnica za izradu i popravak oruđa i oružja (MINICHREITER, 1985., 143., 144.; MINICHREITER, 1984., a, 55.-58., sl. 30.-32.).

VINKOVCI

Tijekom rimskog razdoblja današnji Vinkovci počeli su se razvijati na lijevoj obali Bosuta na blago povišenom mjestu, gdje rijeka zavija, vjerojatno oko položaja "Tržnica" (Duga ul. br. 5). Urbani razvoj nepravilno pravokutnog ob-

lika grada najprije *Municipium Aelium Cibalae*¹⁰, a od Karakale (198.-217.) *Colonia Aurelia Cibalae* odvija se u četiri razvojne, odnosno građevinske faze. Prva faza dokumentirana je tragovima drvene gradnje tijekom 1. stoljeća, u drugoj fazi započinje izgradnja od opeke i kamena unutar dvostrukog zemljanog bedema s kanalom do druge polovine 2. stoljeća, dok se u trećoj urbanoj fazi naselje prostire na većoj površini s obrambenim sustavom od jednostrukog zemljanog bedema s palisadom, na dijelovima sa zidovima od opeke (BRUNŠMID, 1902., 124.-125.; DIMITRIJEVIĆ, 1979., 149., 166.-167., K-III.; novijim iskopavanjima ustanovljeno je postojanje dvostrukog bedema, JANOŠIĆ, 1999, b, 52., 55.). Posljed-

10 Podloga za stjecanje municipaliteta vjerojatno je bila razvijena autohtona osnova, odnosno romanizirano autohtono stanovništvo do kraja 1. stoljeća, organizirano u općine - civitates peregrinae (DIMITRIJEVIĆ, 1979., 165.)

nja, četvrta faza izgradnje kasnog 4. stoljeća teško je prostorno određiva jer nastupa nemirno doba seobe naroda. Unutar grada evidentiran je položaj središnjeg trga i okolnih javnih zgrada (djelomično se prostire na mjestu Tega bana J. Šokčevića), trasirane su glavne prometnice *cardo* i *decumanus*, uz koje su se na izlazima grada formirale, prema uobičajenoj antičkoj shemi, nekropole. S 50-ak pronađenih grobova određena je površina sjeverne nekropole¹¹ izvan sjevernih gradskih vrata, uz cestu koja je vodila prema Mursi¹², dok su južna¹³, istočna¹⁴ i zapadna¹⁵ nekropola registrirane, ali im nije do kraja definirana površina prostiranja (BRUNŠMID, 1902., 152.-156., 162.; DIMITRIJEVIĆ, 1979., 152.-153., 156.-160., K-II/L, II., III.; K-III.; JANOŠIĆ, 1999., b. 57.).

Razaranje Cibalae bilo je oko 378./379. g., nakon čega je uslijedio kratkotrajni oporavak, ali između 395. i 401. g. uslijedit će temeljito pustošenje. Prije tog razdoblja kao i nemirnih vremena na području antičke urbane jezgre pojavljuju se i prvi kršćani. Iako je prema povijesnom dokumentu kršćanstvo u Cibalaema prihvaćeno rano, već u 3. stoljeću podignuta je u rang biskupije - *Ecclesia Cibaltarum* na čelu s biskupom Euzebijom (MIGOTTI, 1994., 48.), arheološki je oskudno dokumentirano. Unutar grada na lokaciji sjevernog gradskog bedema pronađeni su temelji kasnoantičke arhitekture za koju se samo pretpostavlja da je prethodila izgradnji kršćanske crkve, te položaj u blizini današnje pravoslavne crkve gdje je pronađen ulomak ranokršćanskog nadgrobno natpisa (MIGOTTI, 1994., 48., kat. br. 97, sl. 5.: 1, 2). U najnovijim zaštitnim iskopavanjima u Dugojoj ul. br. 40 (karta 2:1) pronađen je temelj polukružne apside orijentacije I-Z, a prema okolnostima nalaza, korištenom građevinskom materijalu te blizini ranoromaničkog sakralnoga kompleksa, determiniran je ovaj objekt kao apsida kršćanske bazilike s lađom (neistraženom) koja se nastavlja u Ulicu J. Ivakieca (JANOŠIĆ, 2000., 62.). Također, pretpostavlja se da je siguran kršćanski kompleks bio smješten na povišenom položaju Kamenica, oko 1.5 km istočno od gradskog bedema uz cestu za Sirmium, gdje je izgrađen sakralno-memorijalni kompleks na spomen mučeniku Polionu koji se datira u 4.-5. stoljeće (MIGOTTI, 1994., 48.-49., sl. 5.: 3), što odgovara podatku iz dokumenta "Acta sancti Pollionis" o tome kako je mučenik spaljen oko jednu rimsku milju od grada (DIMITRIJEVIĆ, 1979., 181.-182., K-I/8). Na sjevernoj nekropoli uz cestu za Mursu pronađeni su ranokršćanski tragovi tj. sarkofag i nadgrobna ploča (MIGOTTI, 1994., 48., kat. br. 95., 96., sl. 5.: 4).

Iz 5. stoljeća potječu novci - solidus Honorija iz Krajiške ulice izvan urbane cjeline Cibalae, jedan solidus i jedan zlatni triens Teodozija II., s nepoznate lokacije i bakreni Teode-

ričov novac, također s nepoznatog položaja (DIMITRIJEVIĆ, 1979., 190.). Rani srednji vijek na području grada Vinkovaca zastupljen je s više nalaza materijalnih ostataka gepidske pripadnosti, dok zapadni i istočni Goti koji borave na tom području nisu ostavili arheoloških tragova. Na području grada za sada nema arheološke potvrde iz vremena prve faze gepidske dominacije (473.-504. god.), za razliku od druge faze (536.-567. god.) koja je evidentirana na 11 položaja u gradu s 46 grobova (sl. 5.) (DIMITRIJEVIĆ, 1979., 190.-191., T. 27./1-5; SIMONI, 1977.-1978., 220.-221., 224.-225., T. V., 1-12; DIZDAR, 1999., 65.-68., 151.-155., kat. br. 317-338, nalaz dviju deformiranih lubanja kod željezničke stanice također su gepidske). Za kratkotrajnog uspona Langobarda, na vinkovačkom je gradskom području, ali s nepoznate lokacije, evidentirana srebrna i pozlaćena S-fibula ukrašena rovašenjem (DIMITRIJEVIĆ, 1979., 190., 191., T. 27./6). Prisutnost Avara prvoga kaganata nije potvrđena arheološkim nalazima unutar antičkog bedema, dok se slavenska nazočnost 7. stoljeća potvrdila najnovijim nalazima na položaju Duge ul. 99 s pet paljevinskih grobova (DIZDAR, 1999., 71., 155., 156., kat. br. 339-344) (sl. 5.).

Horizont 8. stoljeća, odnosno razdoblje II. avarskog kaganata, dokumentiran je ulomkom lonca iz Glagoljaške ulice (Ul. L. Ribara oko br. 23) (karta 2:2), pronađenog 1972. g. prilikom kopanja za kolektor, zatim brončanom naušnicom s privjeskom s nepotvrđenog položaja "Tržnica" (karta 2:3?) (Ul. JNA br. 5, danas Duga ulica) i najmlađim nalazom s početka 9. stoljeća - pozlaćenim brončanim jezičcem stila Blatnica s vegetabilnim ukrasom koji je pronađen prilikom pokusnih iskopavanja 1953. g. na položaju Meraja (karta 2:4) (DIMITRIJEVIĆ, 1979., 191., 192., sl. 11: 1-3; SIMONI, 1986., 219., kat. br. 20, T. 1., 19). Taj jezičac Blatnica stila vremenski je posljednji nalaz koji ukazuje na kontinuitet života u/oko grada u ranijem razdoblju srednjeg vijeka, nakon čega će, s obzirom na arheološku građu i dosadašnja istraživanja, uslijediti određeni hijatus do početka 11. stoljeća tj. do ostavštine bjelobrdskeg kulturnog kruga. On se očituje u grobnim priložima pronađenim prilikom iskopavanja oko crkve Sv. Ilije 1965. g. kojom prilikom su pronađeni temelji manje ranoromaničke crkve iz oko 1100. godine i 11 grobova s bjelobrdskim nakitom, datiranih novcem Ladislava I. (1077.-1095.) (DIMITRIJEVIĆ, 1979., 194.-200., sl. 12., T. 29.-30.). Najnovijim iskopavanjima evidentirano je još nekoliko bjelobrdskih grobova (1997. g.) te još tri bjelobrdska groba pronađena prilikom iskopavanja unutar crkve (1998. g.), svi iz kraja 11. i 12. stoljeća (JANOŠIĆ, 1999., a. 73.; DIZDAR, 1999., 156.-158., kat. br. 345.-351.), dok je uporaba groblja,

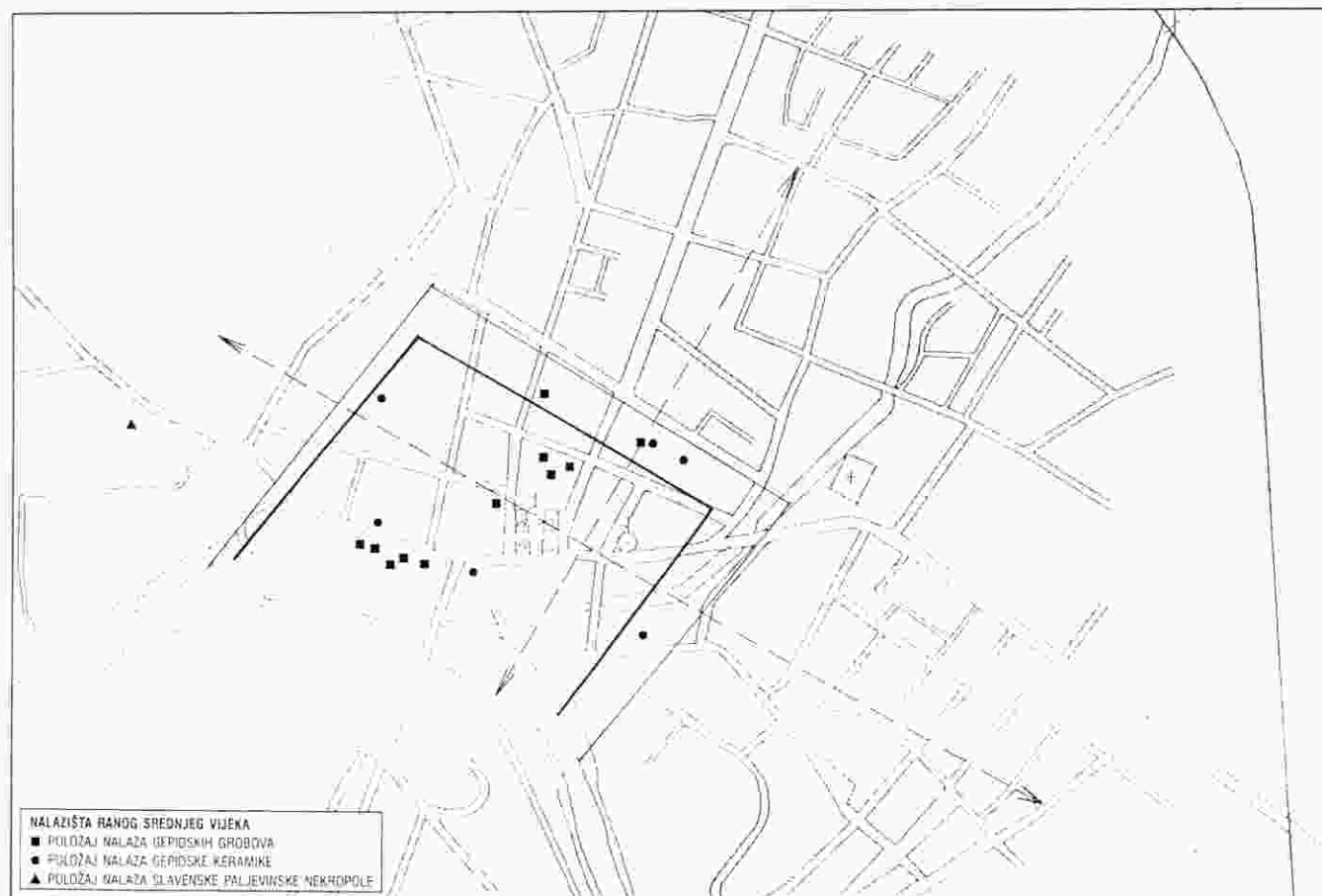
¹¹ Pri zaštitnim iskopavanjima 1976. g. otkriveni su na položaju sjeverne nekropole u samom opkopu prosti ukopi 4. stoljeća (DIMITRIJEVIĆ, 1979., 156., K-III/34), dok se na zapadnima nekropoli prostirala do Nazorove ul. /Glagoljaške ul. gdje su pronađene masovne grobnice (DIMITRIJEVIĆ, 1979., 156., K-III/34), a pedesetak metara sjeveroistočno od njih ukopi iz druge polovine 3. i 4. stoljeća, te više pojedinačnih ukopa u okolici (DIMITRIJEVIĆ, 1979., 158., 161., sl. 8., K-III/37, 38, 39).

¹² Na tim položajima u Lenjinovoj ul. pronađeni su ukopi u običnim nakama, drvene i olovne skrinske, grobovi od zidanih opeka s krovom na dvije vode, ali i jedan paljevinski grob datiran u 2. stoljeće (DIMITRIJEVIĆ, 1979., 156., 158., K-II/L, 160, K-II/31).

¹³ Južna je nekropola registrirana ukopima 3. i 4. stoljeća na položaju "Lenjica" uz *cardo*, čiji su ostaci pronađeni na početku Ul. I. Maja, ali pronađen je i jedan paljevinski grob (DIMITRIJEVIĆ, 1979., 158., 160, K-II/II).

¹⁴ Istočna se nekropola prostirala između Ul. M. Pijade i Ul. M. Gupeca izvan gradskog bedema, a uz južni *decumanus* koji je registriran na položaju Ul. M. Gupeca 30, a vodi u pravcu ceste za Sirmium (DIMITRIJEVIĆ, 1979., 158., 160., K-II/III).

¹⁵ Nalazi zapadne nekropole su evidentirani na izlazu južnog *decumanusa* pravcem današnje Duge ul. na kbr. 71, te trouglo ulica I. G. Kovačića, J. Sekulića i Kozarčeve (DIMITRIJEVIĆ, 1979., 160., K-II/IV).

Sl. 5. Položaji nalaza gepidskih grobova i keramike te položaj nalaza slavenske paljevinske nekropole u Vinkovcima (prema DIZDAR, 1999., 67.) u odnosu na antičku bedemu Cibakae (prema JANOŠIĆ, 1999 b, 56.)

Abb. 5. Fundstellen der Gepidengräber und Keramik sowie Fundstelle der slavischen Nekropole mit Brandbestattungen in Vinkovci (nach DIZDAR, 1999, 67) zu den antiken Befestigungsmauern von Cibula (nach JANOŠIĆ, 1999 b, 56)

uz neke prekide (Tatari, Turci) registrirana do druge polovine 18. stoljeća (karta 2:5). Na sjevernoj strani Gundulićeve ulice, u visini crkve Sv. Ilije (karta 2:6), prilikom kopanja za kolektor 1970. godine uništeno je nekoliko bjelobrdskih grobova koji su vjerojatno imali i keramičke priloge, a jedan ukop tog ili nešto kasnijeg vremena nađen je na lokaciji PTT centrale 1971. g. (karta 2:7) (DIMITRIJEVIĆ, 1979., 198., 199., K-III/6). Još jedno manje bjelobrdsko groblje možda se nalazilo na južnoj obali Bosuta, na području južne antičke nekropole, dokumentirano s nalazima ulomaka brončanih narukvica spletenih od tri komada žice iz 11. stoljeća (karta 2:8) (BRUNŠMID, 1902., 157.).

Na području Vinkovaca, u Dugoj ulici, u posljednjih je desetak godina izvršeno nekoliko iskopavanja zaštitnog karaktera na lokacijama kč. br. 19/21 (JANOŠIĆ, 1996., 23., fus. 19.), 23 (JANOŠIĆ, 1993., 65.-67.; JANOŠIĆ, 1994., 1.; JANOŠIĆ, 1995., 127., fus. 12.); 27 (SEKELJ IVANČAN, 2001., (u tisku); 33 (JANOŠIĆ, 1995., 129.; KRZNARIĆ-SKRIVANKO, 1996., 37.); 40 (JANOŠIĆ, 2000., 62.); 46 i 51 (JANOŠIĆ, 1994., 4.; SEKELJ IVANČAN, 2001., (u tisku); 61 (JANOŠIĆ, 1995., fus. 12.) i 63 (JANOŠIĆ, 1995., 126., 127., fus. 12.; JANOŠIĆ, 1996., 23.), pod vodstvom kustosice dr. sc. I. ISKRE JANOŠIĆ. Arheološki nalazi iskopani na tim lokacijama ukazuju na prostiranje srednjovjekovnog naselja od kraja 11. stoljeća na dalje, vjerojatno onog stanovništva koje se ukopavalo uokolo crkve na Meraji (karta 2:9) (SEKELJ IVANČAN, 2001., (u tisku)).

Grobovi 11. stoljeća (i mlađi) zastupljeni su na dvjema lokacijama u današnjim Vinkovcima: jedni su uokolo ranoromaničke crkve Sv. Ilije na Meraji (jedanaest bjelobrdskih grobova, DIMITRIJEVIĆ, 1979., 195.-198., sl. 12., T. 29., 1-20; te kasnijim iskopavanjima evidentirana još nekoliko bjelobrdskih grobova, JANOŠIĆ, 1997., 243.-249., sl. 6.; JANOŠIĆ, 1999., 86.), datirani novcem u grobovima u vrijeme od kraja 11. i u 12. stoljeće (oko 1100. godine) do tatarske provala 1242. g., kada nakratko prestaje ukopavanje, a ranoromanička crkva je vjerojatno oštećena (karta 2:5), dok su drugi smješteni na lijevoj obali Bosuta, registrirani nalazima dviju lijevanih narukvica iz 11. stoljeća (karta 2:8) (BRUNŠMID, 1902.-I., 157.)¹⁶. Nalazi, pak, mnoštva keramike uzduž Duge ulice (karta 2:9) ukazuju na prostiranje naselja i to prema osnovnim značajkama oblika, izrade, fature i ukrasa posuda. Nalazi koji su pronađeni na lokacijama DUGE ULICE 46 i 51 u VINKOVcima većinom odgovaraju vremenu u koje su datirani bjelobrdski grobovi uokolo crkve tj. u kraj 11. i 12. stoljeće. Ostali ulomci kao i oni koji su pronađeni u DUGOJ ULICI 40 i 63 mogu se opredijeliti mlađem dobu druge polovine 12., 13. stoljeću i dalje, te se stoga može zaključiti da je središte prvotnog naselja bilo na lokacijama s obje

¹⁶ Postoji podatak o nalazu jedne glinene posude iz Vinkovaca, ali kako nije objavljen i ne može se ustanoviti s koje lokacije posuda potječe, na ovom mjestu to samo spominjemo (ERCEGOVIĆ, 1958., 184., lok. br. 28).

strane *DUGOJ ULICE*, kod današnjih kućnih brojeva 46 i 51, te djelomično broja 40, a širilo se tijekom druge polovine 12. i prve polovine 13. stoljeća s jedne strane prema istoku do kućnog broja 19/21, gdje se količina srednjovjekovnih nalaza uvelike smanjuje, a s druge strane do kućnog broja 63, gdje je u arheološkim iskopavanjima pronađena lončarska peć (karta 2:10). Za pretpostaviti je da je ona dio lončarske radionice u VINKOVCIMA koja je za stanovništvo naselja izradivala keramiku, a nalazila se na periferiji naselja kojem je jezgra bila u *DUGOJ ULICI* br. 44, 46 i 51 (ŠEKELJ IVANČAN, 2001., (u tisku)). Dokaz da se oko lokacije 63 i dalje do kućnog broja 67 (karta 2:11) nalazila periferija naselja u 13. i 14. stoljeću, predstavlja i nalaz ostave 247 komada srebrnog ugarskog novca i nakita pohranjenih u keramičkoj posudi, zakopanoj krajem 14. stoljeća u današnjoj Dugoj ulici 67 (ERCEGOVIĆ, 1961., 234.-235., T. XI., 1-3). Ostave su se, naime, ukopavale za nemirnih vremena, obično u blizini samog naselja. Naselje na toj lokaciji postojalo je i nadalje, a za potrebe njegova stanovništva podignuta je i veća (dužine 24,20 m) gotička crkva Sv. Ilije u 14. stoljeću. Prema posveti crkve i naselje je nosilo isto ime, zapisivano u različitim oblicima kao "Zenthelye, Zenthlye, Zenthlyu", a koje se kao povijesni izvor može pratiti od početka 13. stoljeća, dok se naziv Vinkovci javlja tek 1697. g. (PAVIČIĆ, 1940., 107., 114.). O postojanju starijeg naselja u VINKOVCIMA, iz doba druge polovine 9., 10. i prve polovine 11. stoljeća, za sada nema arheološki dokumentiranih podataka.

LUDBREG

Arheološka istraživanja koja su provedena od 1968. do 1979. godine potvrdila su neprekidnu naseljenost antičkog grada Iovija od 1. do 6. stoljeća, smještenog uz lijevu obalu rijeke Bednje. Grad je bio izgrađen prema uobičajenoj rimskoj urbanističkoj shemi, s glavnim prometnicama *cardo* (S-J - ostaci očuvani djelomično do danas u Ul. A. Blažića /bana J. Jelačića/) i *decumanus* (početak u uličnom prolazu A. Blažića 4 a, sjeverno preko dvorišta hotela Putnika do dvorca Bačani) te javnim zgradama uz njih (VIKIĆ-BELANČIĆ, 1983.-1984., 119.-166.; GORENC, VIKIĆ, 1984., 64.). Uz cestovnu mrežu koja je okruživala grad Ioviju formirale su se i istočna (na tereno stare škole iz 19. st., danas zgrade banke pronađeni su ostaci rimskog groblja s paljevinom i kosturima te keramičkim priložima, GORENC, VIKIĆ, 1984., 62., u ulici koja prema novom mostu vodi ka Koprivnici, dok se prema drugom autoru, ova nekropola nalazi na lokaciji stare ceste i starog mosta koji vodi prema Koprivnici, TOMIĆIĆ, 1997., 29.), zapadna (slučajni nalaz grobova s paljevinom na položaju "Varoški vrti" uz antičku prometnicu za *Aquae Iasae*, te kosturnih grobova s konstrukcijom od opeka preklopnica i kameni sarkofazi koji ukazuju na vremensko trajanje nekropole od nekoliko stoljeća, VIKIĆ-BELANČIĆ, 1997., 54.) i sjeverna nekropola (Ul. I. L. Ribara s grobovima građenim od opeka iz ranijeg i kasnijeg vremena Rimskog Carstva, GORENC, VIKIĆ, 1986., 62.), prema uobičajenom predlošku antike izvan urbane cjeline.

Proširivanje naselja četverokutnog oblika (stambenih i gospodarskih zgrada) na podgrađe (suburbium) te razne adaptacije, nastale potkraj 4. stoljeća unutar gradskog areala kao npr. pret-

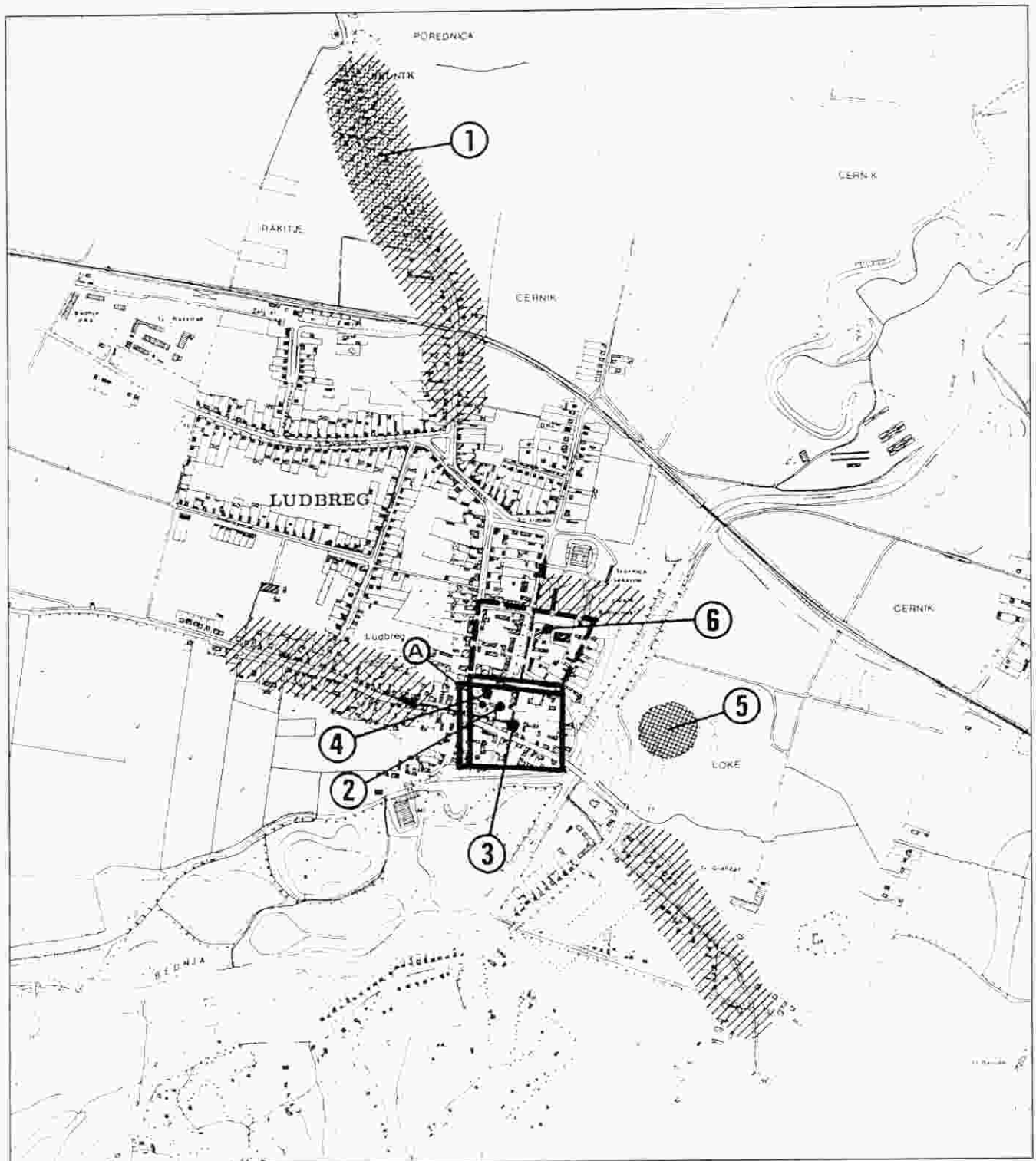
postavka u prenamjeni antičkih termi u prvu kršćansku crkvu, govore u prilog kontinuiranom naseljavanju Ludbrega vjerojatno i prvih kršćana. O kontinuitetu, pak, pokopavanja na sjevernom dijelu Ludbrega, izvan gradskog područja lovijske govore u prilog mogućim kršćanskim ukop (uništeni grob muškarca pronađen 1952. g. u Ulici I. L. Ribara) (karta 3:1) s priloženim germanskim dvosjeklim damasciranim mačem (spata) i kasnoantičkom staklenom čašom iz kraja 4. i početka 5. stoljeća¹⁷ (MIGOTTI, 1994., 51.-53., 111., kat. br. 142; SIMONI, 1984., 73.).

Iz doba seobe naroda potječu nalazi triju uništenih grobova pronađenih u dvorištu bivše Policijske stanice u Preradovićevoj br. 2 (karta 3:2) - 15 m od rimskoga kupališta (sonda 30/76 - u sjeveroistočnome dijelu sonde na dubini od 1,60 m otkriven je ženski kosturni grob s prilogom žičane narukvice s tri zavoja i dvije male perle od zelenkaste staklene paste, datiran u 5. stoljeće (VIKIĆ-BELANČIĆ, 1983.-1984., 142., T. 6:2; SIMONI, 1984., 73., sl. 2. - zabunom je krivo tiskan tekst kraj slika i treba ga zamijeniti); u podrumu kuće M. Sovana u Ul. A. Blažića 19 (31/76) i u stražnjem dijelu povrtnjaka kuće u Preradovićevoj ulici 10 (karta 3:3) (sonda 32/78 - oštećeni grob u kojem je pokojnik položen na isti način kao i onaj pronađen u sondi 30/76 (VIKIĆ-BELANČIĆ, 1983.-1984., 143., T. 6:3-4)), sve u blizini kupališnog kompleksa. Prilikom objave u Podravskom zborniku voditeljica istraživanja u Ludbregu, dr. B. VIKIĆ-BELANČIĆ navodeći ova tri groba iz vremena seobe naroda spominje da je u jednom od njih pronađen nož iz 5. stoljeća (VIKIĆ-BELANČIĆ, 1997., 59., 61., sl. 13.). Ovi grobovi ukazuju da je u doba seobe naroda antički grad Iovija (kupališni kompleks i javni objekti u njegovoj blizini) bio uništen i pretvoren u ruševine, a sam je prostor iskorišten za pokop novih pridošlica.

Tijekom 1973. godine sondiranjem je (sonda 17/73) u cinkaturi današnje župne crkve (karta 3:4), uz njen sjeverni bok na dubini od 1,20 m, uz mnoštvo dislociranih ljudskih kostiju pronađena sljepoočničarka od srebra s nastavkom u obliku slova S pripisana ketlaškom kulturnom krugu 10. stoljeća. Ona vjerojatno potječe iz groba i indicija je za pretpostavku o postojanju groblja uz crkvu koja se nalazila na mjestu današnje župne crkve Presvetog Trojstva u Ludbregu (VIKIĆ-BELANČIĆ, 1983.-1984., 136.; SIMONI, 1984., 73., 75., sl. 1.; TOMIĆIĆ, 1997., 36.), utemeljenu 1300. g. kao "*Ecclesia sancte Trinitatis de Ludbregi*" i navedenu u popisu župa 1334. g. (BUTURAC, 1984., 75.; MARKOVIĆ, 1997., 71.). O postojanju istodobnog naselja u blizini do sada nema arheoloških potvrda, a vremenski najbliži su nalazi ulomaka slavenske keramike i jedne posudice, slučajno pronađeni 1950. g., koji potječu s položaja "Gmajna", gradišta močvarnog tipa na desnoj obali Bednje (karta 3:5). Spomenuti nalazi kao i oni otkriveni prilikom sondiranja S. Vukovića iste godine pokazuju značajke mlade gradišne keramike i ne mogu se opredijeliti ranije od 12. stoljeća (SIMONI, 1984., 75.; ŠIMEK, 1999., 31., 32., sl. 12.; 56, kat. br. 123-126).

U sjevernom dijelu parcele stare osnovne škole (karta 3:6) (sonda 23/75; danas pošta i banka) otkriven je ostatak srednjovjekovnog bedema ili bastiona koji seže do 3 m du-

¹⁷ Pokojnik je imao i masivni zlatni prsten koji je izgubljen. Iznesena je pretpostavka da je u grobu bio pokopan germanski federat koji je bio u vojnoj službi, a bio je ukopan po rimskome običaju, more romano, u grobu građenom od rimske opeke (SIMONI, 1984., 73.).

Legenda: A - položaj antičkih termi/crkve; 1 - Ulica L. L. Ribara - Selnik - uništeni grob 4./5. stoljeća; 2 - Preradovićeva ulica br. 2 - uništeni grob iz 5. stoljeća; 3 - Preradovićeva ulica br. 10 - uništeni grob; 4 - emkura južne crkve Sv. Trujstva - srebrna sljepoočnica iz 10. st.; 5 - gradiste Gmajna - nalaz kasno-srednjovjekovne keramike; 6 - položaj poste i banke u centru Ludbrega - ostatak srednjovjekovnoga bedema i ulomaka keramike iz 15. i 16. stoljeća

Karta 3. Ludbreg - položaj srednjovjekovnih arheoloških nalaza u odnosu na ruševine antičke lovice i njenih nekropola te kasnoantičkih i ranokršćanskih nalaza (podloga antičke urbane cjeline s nekropolama prema Vikić-BELASČIĆ, 1984; TOMIĆ, 1997., 29.; podloga kasnoantičkih i ranokršćanskih nalaza prema VIKIĆ-BELASČIĆ, 1984.; MIČIĆ, 1994., 53., sl. 53.)

Landkarte 3 Ludbreg - Lage der mittelalterlichen archäologischen Funde zu den Ruinen des antiken lovice und seiner Nekropolen sowie zu den spätantiken und frühchristlichen Funden (Hintergrund - antike Stadtanlage mit Nekropolen nach VIKIĆ-BELASČIĆ, 1984; TOMIĆ, 1997, 29; Hintergrund - spätantike und frühchristliche Funde nach VIKIĆ-BELASČIĆ, 1984; MIČIĆ, 1994, 53, Abb. 53.)

bine, a sadrži debeli sloj paljene ilovače, ostatke izgorjenih drvenih kolata te ulomke keramike iz 15. i 16. stoljeća (VIKIĆ-BELANČIĆ, 1997., 57.). Ovaj nalaz ukazuje da se uz lijevu obalu Bednje formiralo naselje, vjerojatno ono koje se prvi put spominje u pisanim povijesnim izvorima 1317. g. kao atribut vlastelina "magister Nicolaus de Ludbreg" i 1320. g., gdje vlasnik dvora Nikola Ludbregski od Ivanovaca dobiva zemlju "prope castrum Ludbreg" (ILIJANIĆ, MIROVIĆ, 1984., 131.; ADAMČEK, 1984., 81., 82.). Srednjovjekovni arheološki nalazi kao i pisani dokumenti ukazuju na postojanje protourbane jezgre kasnosrednjovjekovnog naselja, odnosno razvoja današnjeg grada sa središtem na mjestu antičkoga podgrađa (Tomčić, 1997., 36.).

SISAK

Jugoistočno od Zagreba nalazi se veoma važno antičko i srednjovjekovno središte - Sisak, s arheološkim nalazima koji ukazuju na kontinuitet naseljavanja tijekom čitavog ovog razdoblja. Grad prvobitno ima vojnu ulogu, a kasnije prerasta u koloniju - *Colonia Flavia Siscia* odnosno *Colonia Septima Siscia (Augusta)*. Prema dosadašnjim spoznajama, svojim urbanim rasporedom registriranim u tri faze izgradnje, odstupa od uobičajenoga antičkog četveroakutnog gradskog središta, okruženog bedemom i jarkom kao i općih pravila položaja foruma unutar njega (FABER, 1972.-1973., 143.-

146.; VRBANović, 1981.). Gradske nekropole smještene su na izlazima iz grada i to sjeverna nekropola na položaju Zeleni brijeg s pretežitom skeletnim ukopima, južna nekropola na prostoru od Trga J. Broza/Trg hrvatskih branitelja/ i Tomislavove ulice do stadiona sa skeletnim i paljevinjskim ukopima te nekropola u Novom Sisku, također s miješanim ukopima (VRBANović, 1981., 187.-200.; NENADIĆ, 1986.-1987., 72.-102.; BUZOVIĆ, 1996., 62.; BURKOWSKY, 1996., 69.-80.). Arheološka građa iz kasnoantičkoga i ranokršćanskog razdoblja kao i nalazi iz doba seobe naroda, iako su relativno dobro zastupljeni, nemaju podataka o okolnostima nalaza ili su slučajni nalazi iz rijeke Kupe, izjazužani prilikom niske vodostaja i pohranjeni pretežitom u Arheološki muzej u Zagrebu (SIMONI, 1989., 107.-134.) ili Gradski muzej Sisak (BURKOWSKY, 1999., 90.). Analiza kasnoantičkih i ranokršćanskih nalaza pokazala je rasprostiranje pretpostavljenih ranokršćanskih bazilika u obliku apsidalnih građevina u središtu antičke Siscije, zatim položaj u blizini surkove župne crkve na kojem su pronađeni ranokršćanski sarkofazi i kasnoantička građevina te tri lokacije izvan gradskih bedema s nalazima ranokršćanskih grobova (na sjeverozapadnome rimskom groblju, sjeverni dio južne nekropole te na položaju Pogorelec na desnoj obali Kupe) (MIGOTTI, 1994., 46.-48., sl. 2.).

Kako su okolnosti nalaza srednjovjekovne građe nepoznate, bit će navedeni samo oni nalazi koji imaju siguran podatak o mjestu pronalaska¹⁶. To je nalaz križolike fibule s kružnim ornamentima i ostatkom tkanine u igli, pronađene

¹⁶ Od kasne antike do punog srednjeg vijeka slučajno je pronađeno ili bez podataka o okolnostima nalaza evidentirano je dosta arheološke građe od koje je prije svega potrebno navesti Justinijanov novac, zatim barbarski novac Teodorika i Atalaraha, langobardske krivotvorine Justinijanova solidi (BURKOWSKY, 1999., 85.). Od kasnorimskoga i bizantskog materijala 5. stoljeća pronađena je kasnoarapska fibula sa širokom nogom koju obuhvaćaju dvostruke valute (VIŠSKI, 1974., 9.-12.). Petom stoljeću pripadaju i dvije germaanske glatke limene lučne fibule - gotске (VIŠSKI, 1957., 143., Abb. 48.), a kasnom 5. ili 6. stoljeću bronačana fibula trokutaste glave s tri gumba, dugoljastom röm-bičnom nogom sa stiliziranom životinjskom glavom (VIŠSKI, 1957., 157.), zatim lučna fibula postluškog vremena trokutaste glave s jednom gumbom i udubljenjem za emalj te tri nalaza s motivom cikade koje pripadaju Ostrogotima (SIMONI, 1989., 120.-122.). U kasnoantičko materijal spada i ukrasna igla s glavicom u obliku ptice i poliedra i lijevane poliedarske naušnice (SIMONI, 1989., 120.-122.), srebrna lučna fibula sa stiliziranom životinjskom glavom na kraju te ostrogotska masivna srebrna žlica prve polovine 6. stoljeća (SIMONI, 1988., 79.-86.; SIMONI, 1989., 125., 134., T. 8:2). Ostrogotskom vremenu pripada i bronačana palica s plastično izrađenom pučicom i ovalnim prstenom (SIMONI, 1989., 125., kat. br. 71, 134., T. 8., 11. Iz uništenoga groba poznata je masivna srebrna fibula s pozlatom, s polukružnom glavom i tri gumba te nogom ukrašenom meandrom, pripada Langobardima (VIŠSKI, 1972.-1973., 201., T. XII., 68.). Također je evidentirano više fibula i aplika u obliku goluba, kopeca, leoparda, lavice kasnoantičkog razdoblja (MIGOTTI, 1994., 84.). Do kraja 6. stoljeća mogu se datirati i sljedeći predmeti: dvije ukrasne fibule u obliku stiliziranog križa i orla, zlatna naušnica s privjeskom u obliku pušene kosarice (SIMONI, 1989., 119.-120., kat. br. 2, 127., T. 1:2), narukvica s rastavljenim proširenim krajevima, lučna fibula jednakih krakova, langobardska trbušasta posuda rađena rukom (VIŠSKI, 1954., 73.-74., sl. D), bronačana jabučica langobardskog maea (SIMONI, 1989., 124., kat. br. 64, 133., T. 7., 5), dvije bronačne kopčice za obočnu te prednje i kopče taurinske srebrnom žicom ili od taskučinog bronačanog lima te kopče s trnom u obliku životinjske glave (VIŠSKI, 1964., 107.-108.; SIMONI, 1989., 122.-124.). Kasnom 6. i ranom 7. stoljeću pripadaju dva ranoavarska uzorka za tr-

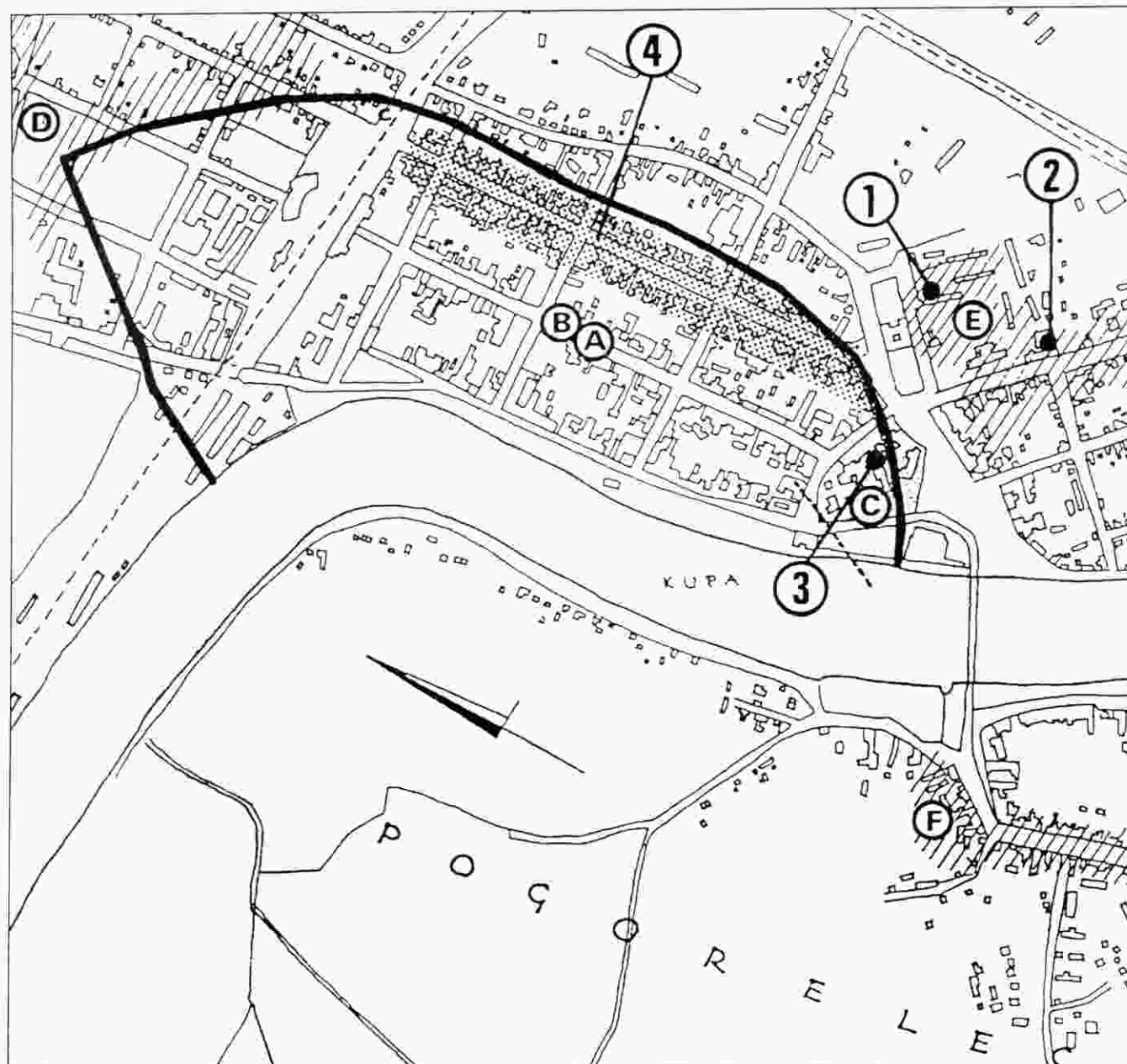
ještenje (matrice) za ukras konjske opreme, te križoliki okov od pozlatacne bronce i bronačni jezičac u obliku slova U s četiri uloška od crvenog stakla (VIŠSKI, 1958., 27., T. XVII., 1-4). Sedmom stoljeću pripada okov kopče tipa Konin bizantskog porijekla (SIMONI, 1989., 124., kat. br. 55., T. 6., 9), zatim su pronađene trokrišne strelice iz 7. (8. stoljeća te primjerici jezičaca i okovi 8. stoljeća (BURKOWSKY, 1999., 88.) i Kraju 8. i početku 9. stoljeća pripadaju ostaci dijelova garnitura od neočuvanih ostruga karolinškog tipa (BURKOWSKY, 1999., 88.-89.). Desetom stoljeću pripadaju četiri primjerka četverojagodnih sljepoočničarki (VIŠKI, 1970., T. I. 1-4) te par naušnica narokanog tipa (HORVAT, 1954., sl. 8.), a izjazužanjem Kupe pronađen je kameni kap-lup od zuckastog vapnena, djelomično oštećen - grozdolika naušnica urezana u kamenu, a na drugoj strani urezani latinski križ te četiri primjerka odbačenih lomaka loše lijevanih naušnica rustikalnog izgleda, također grozdolikog tipa (VIŠKI, 1970., 50. i dalje, T. III., 1-8). Iz istog su vremena i sedam naušnica sa S završetkom, tri lijevana privjeska te prsten s ukrasom (VIŠKI, 1970., 50. i dalje, T. I., 14-16; T. II., 4, 7-13).

Od nalaza koji ukazuju na kontinuirano zaposjedanje Siska, mogu se navesti neki slučajno pronađeni predmeti koji se mogu datirati u kraj 10. i u 11. stoljeće, kao što je slučajni nalaz anonimnog foliisa Griersonove klase A2, pronađen 1878. god., kovanog od 976 do 1030/1035. godine (MIRNIK, 1997., 193., 196.).

Također, valja spomenuti ulomak skulpture s troprutastim pleterom porijetkom iz AMZ-u, koji također potječe iz Siska (HORVAT, 1954., 47.; ŠTOŠIĆ, 1994., 102.). Spomenuti ulomak erikvenog namještaja primjerak je starohrvatske pleterne skulpture s ukrasom troprutaste pletenice, uobičajene na području Dalmacije.

Svemtu tome valja pridodati u novije vrijeme objavljenu građu: lumbasta i grozdolika naušnica s nepoznatih položaja iz Siska i jedna ostrogotska fibula iz Zbirke Benko, s oznakom da potječe iz Siska ili Aquileje (Košević, 2000., 11.-12., 58., kat. br. 12, 13, 23, 114, kat. br. 183), te neke nalaze koji se nalaze u sisackom muzeju: kasnoantička zlatna fibula s umetkom koji nedostaje, brojne sjekire i noževi iz 4. i 5. stoljeća, ranosrednjovjekovna željezna sjekira iz 10. i 11. stoljeća i ostruga iz 12. stoljeća (BURKOWSKY, 1999., 90., 92.)

Legenda: A - apsidalna građevina (ranokršćanska bazilika); B - apsidalna građevina (ranokršćanska bazilika?); C - ranokršćanski sarkofazi i kasnoantička građevina; D - ranokršćanski grobovi; E - ranokršćanski grobovi; F - ranokršćanski grobovi (?); 1. - Trg hrvatskih branitelja - krizolika fibula iz 6. stoljeća; 2. - Tomislavova ulica - naušnice i karičica iz 10. i 11. stoljeća; 3. - crkva Sv. Križa - ulomci srednjovjekovne keramike; 4. - Treća ulica - ostaci keramike

Karta 4. Sisak - položaji srednjovjekovnih arheoloških nalaza u odnosu na ruševine antičke Siseje i njenih nekropole te kasnoantičkih i ranokršćanskih nalaza (podloga antičke urbane cjeline s nekropolama prema Vrbanić, 1981., 200.; podloga kasnoantičkih i ranokršćanskih nalaza prema Migotti, 1994., 46., sl. 2.)

Landkarte 4. Sisak - Lage der mittelalterlichen archäologischen Funde zu den Ruinen des antiken Sisen und seiner Nekropolen sowie zu den spätantiken und frühchristlichen Funden (Hintergrund - antike Stadtanlage mit Nekropolen nach Vrbanić, 1981., 200.; Hintergrund - spätantike und frühchristliche Funde nach Migotti, 1994., 46., Abb. 2.)

na prostoru kasnoantičkog groblja na Trgu J. Broza (Trg hrvatskih branitelja) (karta 4:1), datiran u drugu polovinu 6. stoljeća, a ukazuje na kontinuitet kasnoantičke nekropole do 6. stoljeća (Vinski, 1968., 107. T. V., 11)¹⁹.

Iz Tomislavove ulice (karta 4:2) (u Stillerovu vrtu nalaz registriran prilikom kopanja rova u ožujku 1941. g.) potječu tri naušnice grozdolikog tipa i jedna karičica sa S nastavkom

iz doba kasnog 10. i 11. stoljeća. Sve su izradene od srebra, a grobovi su točno ustanovljeni i nalaze se do kasnoantičkog groblja (Horvat, 1954., 100., fus. 44., sl. 5.; Vinski, 1970., 48., T. II., 1-4).

Slučajni nalazi ukazuju da je tijekom 10. i 11. stoljeća na području Siska vjerojatno postojalo istodobno groblje i naselje komu u prilog idu slučajni nalazi dviju čitavih posuda²⁰, od

¹⁹ Najsrdačnije zahvaljujem kolegici dr. sc. Mariji Butov iz Instituta za arheologiju u Zagrebu na pomoći pri lociranju nekih položaja u gradu Sisku s kojih potječu registrirani srednjovjekovni nalazi

²⁰ Do sada su poznate tri čitave posude, ali treća koja ovdje nije navedena, pronađena 1907. g. u Kupi pripada starijem razdoblju (Vinski, 1954., 72., posuda D)

kojih je jedna datirana u vrijeme 9./10. stoljeća, a druga u 11. stoljeće (HORVAT, 1954., 99., sl. 10., 11.; VINSKI, 1970., 81., lok. br. 28). Slična keramika pronađena je pokraj crkve Sv. Križa prilikom arheoloških sondiranja provedenih tijekom 1994. godine (karta 4:3) (BURKOWSKY, 1999., 90.), a u Arheološkome muzeju u Zagrebu u izvještaju I. Degmedžić od 27. travnja 1948. s puta u Sisak postoji podatak da su ... "U Trećoj ulici nadjeni ostaci keramike, ranoslavenski materijal na dubini od 0,30 m dubine" ... (BUZOV, 1996., 53.) (karta 4:4). Nalazi iz grobova lociranih u Tomislavovoj ulici možda su pripadali stanovništvu koje je upotrebljavalo te posude s nepoznatih mjesta, kao i uporabilo pronađeni pleter za gradnju²¹. Nalazi ostataka ranoslavenske keramike iz Treće ulice (Ul. A. Starčevića) nisu vremenski točnije opredijeljeni.

Valja naglasiti da povijesni izvori 9. stoljeća spominju Sisak godine 822., kad knez Ljudevit u sukobu s Francima napušta grad ... *Siscia civitate relicta*... iz čega je zaključeno da je Sisak u to vrijeme bio "znatnije utvrđeno mjesto" te da se u Sisku održao "tek kontinuitet naselja, a ne urbanog načina života" koji je bio poznat u antici (HORVAT, 1954., 94.-95.). Nadalje, zagrebački biskup Stjepan II. posljednik sisačkog područja od Ladislavova vremena, 1215. godine poklanja sisački posjed svome Prvostolnom kaptolu radi povećanja dohoda, što 1217. godine Andrija II. i potvrđuje. Time Sisak (*SITTEK, SISSEK*) postaje vlastelinstvo (*dominium*) s 15 sela, a nakon provala Tatara, 1244. godine Sisak je dobio općinsko uređenje s općinskim sucem Damašom (BURKOWSKY, 1999., 93.-94.).

Redosljed kojim su opisani lokaliteti ne govori o važnosti pojedinog grada tijekom povijesti, već su oni poredani po relevantnosti signifikantnih pokazatelja bitnih za temu kojom se bavi ovaj rad. Stariji, već objavljeni srednjovjekovni nalazi iz Osijeka, nadopunjeni su neobjavljenom keramičkom građom pohranjenom u Arheološkome muzeju u Zagrebu (sl. 2., 3) i depou Muzeja Slavonije u Osijeku (sl. 1., T. I., 1-3; T. II., 1-7). U Vinkovcima su u posljednjih desetak godina provedena zaštitna iskopavanja (voditelj dr. sc. I. I. JANUŠIĆ) prilikom kojih je evidentirano više srednjovjekovnih keramičkih nalaza čija analiza je pokazala moguće rasprostiranje srednjovjekovnih Vinkovaca (karta 2:9) (SEKELJ IVANČAN, 2001. (u tisku), a napravljena je i revizija starijih gepidskih nalaza (sl. 5.) (DIZDAR, 1999., 65.-71.). O srednjovjekovnom Ludbregu pretežito doznajemo na temelju probnih i sondažnih višegodišnjih iskopavanja (voditelj B. VIKIĆ-BELANIĆ), te su i srednjovjekovni nalazi oskudni. Iako se može reći da je po brojnosti pojedinačnih arheoloških nalaza i najranijih srednjovjekovnih povijesnih izvora najvažnije središte u doba antike i srednjeg vijeka u sjevernoj Hrvatskoj SISAK, za promatranje zakonitosti zaposjedanja antičke urbane sredine tijekom srednjeg vijeka veoma je malo relevantnih podataka. Naime, većina srednjovjekovne građe koja doduše pokazuje kontinuitet života u Sisku od antike tijekom gotovo čitavoga srednjeg vijeka, najučestalije je izjaruzana iz rijeke Kupe ili je u muzeje pohranjena, bez podataka o okolnostima pod kojima je građa pronađena. Bez obzira na arheološke nalaze koji pokazuju određeni kontinuitet

života na pojedinom lokalitetu, zaključci su temeljeni na onoj građi koja potječe sa sigurnih položaja u pojedinom gradu.

Višegodišnjim popisivanjem nalaza te arheološkim iskopavanjima tih lokaliteta, kako je ranije opisano za svaki položaj, registrirano je da antičke urbane cjeline u osnovi pokazuju određene zakonitosti u oblikovanju stanovanja u gradu okruženom bedemom i jarkom, smještaju glavnih prometnica i središta grada kao i smještaju nekropole izvan gradskih zidina (za Osijek: sl. 4, a i 4, b; za Vinkovce: Ludbreg i Sisak prema korištenim podlogama kako je navedeno u popisu karata). Analiza kasnoantičke i ranokršćanske pokretne i nepokretne građe pokazala je kontinuitet pokopavanja na mjestu starijih lokacija nekropole i do druge polovine 6. stoljeća (karta 3:1 i 4:1). Pretežito je to bilo autohtono stanovništvo, pomiješano s novodoseljenim stanovništvom, koji u simbiozi s vremenom predstavljaju manje kršćanske zajednice (MIGOTTI, 1994., 41.-67.; Osijek - sl. 1: 3, 4, 6; Sisak - sl. 2: 4, 5, 6, kat. br. 49; Vinkovci - sl. 5: 4; Ludbreg - kat. br. 142). Također, uočene su određene promjene u strukturi izgrađnje koje su navele na zaključke da su kasnoantičke građevine ili ranokršćanski objekti nastali pregrađnjama starijih antičkih građevina i to često u blizini kasnije sagrađene srednjovjekovne župne crkve (MIGOTTI, 1994., 41.-67.; Sisak - sl. 2: 3; Vinkovci - sl. 5: 5; Ludbreg - sl. 11.)²². Zidovi antičkih utvrđenja preživjeli su u tom razdoblju, dajući određenu zaštitu stanovništvu, uključujući i prve populacije ranog seobenog razdoblja.

Neki arheološki nalazi kao i način ukopa pokojnika datirani od druge polovine 4., zatim 5. i 6. stoljeća naveli su na zaključak o određenoj etničkoj pripadnosti tog stanovništva. Tako su zgrčeni ukopi evidentirani prilikom novijih iskopavanja unutar istočnih bedema Murse prepoznati kao germanški (karta 1:1). U Ludbregu su ruševine antičke Iovie u dobu seobe tijekom 5. stoljeća poslužile kao mjesto pokopa novopridošlog stanovništva registrirano s tri pronađena groba (karta 3:2 i 3:3). U Vinkovcima je revizija starijih nalaza pokazala da je unutar vanjskog gradskog bedema Cibalae bilo ukapano stanovništvo gepidske pripadnosti (sl. 5.). Naime, pronađeno je 46 grobova na 11 položaja te na 6 položaja gepidska keramika i to iz druge faze njihove dominacije (536.-567. g.). Ovi primjeri pokazuju da je novopridošlo stanovništvo rane seobe koje se relativno kratko zadržavalo na jednom mjestu intenzivno koristilo ruševine antičkih urbanih cjelina, bilo za pokapanje svojih pokojnika, bilo za stanovanje. Iako nalazi langobardske pripadnosti niti u jednom primjeru nisu mogli biti točno locirani zbog nepoznatih okolnosti pronalaska evidentiranih nalaza, može se pretpostaviti da oni također zaposjedaju prostor unutar starih bedema antičkoga grada, kakvi su zaključci doneseni i izvan našeg prostora (GARLER et al., 1990., 23.).

Arheološki nalazi iz 7. stoljeća nisu popisani unutar starijih antičkih bedema kod niti jednog od ovdje prikazanih primjera. Naime, svi su oni pronađeni na položajima izvan areala antičkog grada i to: pretpostavljeno groblje na Zeleonom polju u Osijeku iz srednje faze avarske dominacije (kar-

²¹ Evidentirano je 5 komada pletera od kojih je samo jedan pouzdano iz Siska i tvornaj s tropletom i perecom (HORVAT, 1954., 97.-98., br. 805)

²² Novijim iskopavanjima pronađen je temelj polukružne apside te se ova pretpostavljena ranokršćanska bazilika smjesta na položaj Duga ul. 40 u blizini Meruje (JANUŠIĆ, 2000., 62.)

ta 1:2) s kontinuitetom do kasnog 8. stoljeća te s nesigurnim pokazateljima pripadajućeg naselja sjeveroistočno od spomenutog (?) ili naselja na položaju donjogradske ciglane (karta 1:13). Nesigurni kosturni konjanički grob, slabo dokumentiran prilikom pronalaska, mogao bi pripadati istom razdoblju, a položajem je također udaljen od ruševina Murse (karta 1:3?). U Vinkovcima je 7. stoljeće evidentirano slavenskom nazočnošću, također izvan ruševina antičkih Cibalae (sl. 5.). U Ludbregu arheološki nalazi tog vremena nedostaju, dok su za sve sisačke nalaze iz ovog razdoblja položaji s kojih potječu, nepoznati. Jedini nalaz koji se ne uklapa u pretpostavljenu sliku odabira položaja za stanovanje ili pokapanje stanovništva tijekom 7. do kraja 8. stoljeća izvan antičkih ruševina jest onaj slučajno pronađen unutar antičkih gradskih bedema iz razdoblja II. avarskog kaganata, predstavljen ulomcima lonca iz Glagoljaške ulice u Vinkovcima (karta 2:2). Unatoč tome, valja pretpostaviti da avarskom i ranoslavenskom stanovništvu ruševine antičkih građevina nisu izravno koristile za stanovanje ili pokapanje. Oni su učestalije zaposjedali područja udaljenija od starih zidina, što je vjerojatno uvjetovao i način njihova života kao i njihovo nešto duže zadržavanje od stanovništva rane seobe na određenom mjestu, te su im više pogodovali čisti tereni uz vodu s prostranim pašnjacima. Da područje okupacije Avara s arheološkim nalazima 7.-8. stoljeća uključuje samo vanjsku periferiju današnjih gradova te da se prekida kontinuitet zaposjedanja središta iz antičkog razdoblja, zaključeno je i na nekim primjerima iz Mađarske (SZÖKE et al., 1978./79., 138.-139.; GABLER et al., 1990., 14., Fig. 1.: 23). Valja spomenuti zaposjedanje ruševina antičke urbane cjeline, poznate iz Györa, mjesta koje je od 1640. g. Kaptol sa sjedištem biskupa. Naime, prilikom pokusnih iskopavanja provedenih 1976. godine evidentirano je da postoji nekoliko faza rimske gradnje, a nad kasnorimskim slojem pronađeni su ostaci iz seobe naroda 5. i 6. stoljeća. Područje nije bilo naseljeno tijekom 7.-9. stoljeća, dok se razdoblje 10.-13. stoljeća manifestira debelim kulturnim slojevima s više faza naseljavanja (SZÖKE et al., 1978./79., 137.-142.). Također, valja spomenuti primjer srednjovjekovne Bude u odnosu na antičke ostatke i avarsko groblje koji pokazuje identičnu situaciju (GEREVICLI, 1990., 37., Fig. 7.).

Prijelaz iz 8. u 9. stoljeće dokumentiran je nalazom izvan antičkih ruševina pred starim oficirskim domom (karta 1:4) u Osijeku, gdje je slučajno pronađen lončić s ručicom, dok se prema ostalim položajima na kojima su pronađeni arheološki nalazi, datirani tijekom 9. i početka 10. stoljeća, može zaključiti da je ondašnje stanovništvo za stanovanje ili pokapanje svojih pokojnika ponovno odabiralo bliže položaje uz ruševine antičkih urbanih cjelina. To je dokumentirano nalazom jezičca stila Blatnica iz prve polovine 9. stoljeća s položaja Meraja (karta 2:4), gdje će kasnije niknuti ranoromanička crkva iz Vinkovaca (karta 2:5). Osječki, pak, arheološki nalazi iz prijelaznog 9. i doba 10. stoljeća dokumentirani su nalazima triju grobova istočno od antičke Murse (karta 1:5) te jednom karičicom i jednom naušnicom, vjerojatno iz grobova zapadno od antičke Murse (karta 1:6), a na mjestu gdje su pronađeni ostaci zapadne nekropole Murse. Na jednom od tih dvaju grobalja prestalo je ukopavanje, dok je na drugom nastavljeno i u kasnijem razdoblju. O tome

svjedoči nekoliko uništenih grobova na redove iz ulice Vijećnae I. Meštrovića (karta 1:7?), kao i ulomak keramičke posude iz uništenog srednjovjekovnog groba s obližnje lokacije (karta 1:8) (T. I., 3) koji svojim značajkama fature, izrade, boje, načina ukrašavanja kao i oblika ruba upućuje na vrijeme nakon 13. stoljeća. Stanovništvo pokapano na tim lokacijama svoje je naselje imalo na obližnjem području, predstavljeno nalazima pronađenim uokolo Doma narodnog zdravlja (karta 1:9) (T. II., 1-7) i pronađene osnove srednjovjekovne peći (karta 1:10) kao i slučajnim nalazima ostruga iz kasnijeg vremena (karta 1:12).

Valja istaknuti da je u 10. i 11. stoljeću stanovništvo koje je svoje pokojnike pokapalo sa značajkama materijalne ostavštine bjelobrdskeg kulturnog kruga, odabiralo mjesta za svoja groblja izvan, ali veoma blizu starijih antičkih bedema. Osim tog osječkog primjera takav je i nalaz ulomaka brončanih narukvica 11. stoljeća na južnoj obali Bosuta (karta 2:8), zatim nekoliko grobova na položaju uokolo Meraje (karta 2:5) (te kako se groblje širi i unutar starih antičkih bedema - u Gundulićevoj ul. /karta 2:6/ i na mjestu PTT centrale /karta 2:7/ u Vinkovcima). Oba groblja bila su na mjestu ili u blizini južne, odnosno zapadne antičke nekropole Cibalae, od kojih je vjerojatno ono na položaju uz južnu obalu Bosuta napušteno. Drugo bjelobrdsko groblje predstavljeno nalazima uokolo Meraje (karta 2:5) u upotrebi je i nadalje, te će nakon izgradnje ranoromaničke crkvice Sv. Ilije biti korišteno sve do druge polovine 18. stoljeća kao groblje koje se formira uokolo sakralnog zdanja, a u blizini istodobnog naselja (karta 2:9) (analizom pronađene keramičke građe ustanovljeno je da su najstariji ulomci iz druge polovine 11. stoljeća na dalje, ŠEKELJ IVANČAN, 2001., (u tisku)) koje se proteže uzduž Duge ulice od kućnog broja 19/21 do 63, unutar bedema antičkog grada. Da taj crkveni kompleks ima određeni kontinuitet u odabiru sakralnog mjesta, može se također pretpostaviti s obzirom na obližnji nalaz apsidalne građevine na položaju Duge ul. 40, prepoznate kao kršćanska bazilika (karta 2:1). Rani mađarski gradovi u Panoniji u osnovi također pokazuju spomenuti kontinuitet na relaciji sakralna građevina ranokršćanskog razdoblja i ranog srednjeg vijeka, a kao primjer može se istaknuti grad *Obuda* (GEREVICLI, 1990., 40.). Značovit je i odabir mjesta za pokapanje toga vremena čije stanovništvo odabire položaje antičkih nekropola ili njihove blizine, što u ovim slučajevima ne predstavlja njihovo negiranje starijih ostataka, već određeno poštivanje mjesta gdje leže mrtvi, a gdje pokapaju i svoje umrle.

Nalaz ludbreške sljepoočnicarke datirane u 10. stoljeće, pronađene na mjestu današnje župne crkve Sv. Trojstva (karta 3:4) također se uklapa u prepoznatu shemu odabira prostora za pokapanje toga doba. Naime, taj nalaz vjerojatno je prethodio izgradnji prvobitne srednjovjekovne crkve, a položaj na kojem je pronađen je uz bedem Ioviel, a u blizini antičkih termi koje su potkraj 4. stoljeća bile preuređene u prvu kršćansku crkvu.

Iako su podaci o nalazima iz 10. i 11. stoljeća u Sisku oskudni može se, prema zapaženim zakonitostima zaposjedanja prostora pretpostaviti, da je na mjestu koje se nalazi unutar antičkog bedema Siscije, a u blizini crkve Sv. Križa (karta 4:3) postojalo naselje čije se stanovništvo pokapalo s

vanjske strane starih bedema na lokaciji južne antičke nekropole (karta 4:2).

Ovi primjeri jasno pokazuju da je kraj 10. stoljeća vrijeme kada novopridošlo stanovništvo ponovno zaposjeda rimske ostatke, s time da u to doba okolno zemljište obično nije nastanjeno. To je prepoznato i izvan našeg prostora na primjerima Győra (GABLER et al., 1990., 22., fus. 94., 96.), Obude (GEREVICH, 1990., 28., Fig. 1.; 40) i Soprona (ima rimsku podlogu od čijih je ostataka korišten dio rimskog bedema tijekom srednjeg vijeka, HOLL, 1990., 96.). Neposredno prije toga slika je nešto drukčija. Naime, u vrijeme druge polovine 9. stoljeća i samog početka 10. stoljeća na teritoriju Mađarske nova su plemena odabirala prostor za stanovanje pokraj rijeka koje su im bile poveznice na njihovim putovanjima i načinu života te na starim antičkim putovima (GEREVICH, 1990., 26., 50.). Time oni pokazuju sličnost s vremenom 7. i 8. stoljeća u odabiru prostora, iako se korištenim položajima ipak približavaju antičkim ostacima (KRALOVÁNSKY, 1990., 77.). Ova se situacija također zrcali u našim navedenim primjerima iz Osijeka i Vinkovaca. Iako su područja u to doba nastanjena rijetkim stanovništvom koje svoje pokojnike ukapa u široj okolici antičkih središta (1-2 km) (primjeri Esztergoma, Veszpréma i Fehérvára, KRALOVÁNSKY, 1990., 51.-95.), u drugoj polovini 10. i početka 11. stoljeća stanovništvo se premješta i nastaju manja naselja (područje stanovanja bilo je veličine oko 100x100 ili 150x150 m, KRALOVÁNSKY, 1990., 77.) izravno na ruinama antičkih gradova koja će se zbog svog dobrog položaja u sljedećim desetljećima pretvoriti u važna regionalna središta.

Narednih desetljeća najvažniju ulogu u razvoju naselja imala je izgradnja sakralnih objekata s grobljem uokolo. Tijekom 12. stoljeća formirala su se u blizini tih objekata i pripadajuća naselja iz kojih je nastala jezgra srednjovjekovnog grada. Na ovdje izloženim skromnim arheološkim primjerima može se pretpostaviti razvoj grada, čija je urbanizacija mogla ići u dva smjera. Prvi je primjer razvoja formirano naselje uz crkvu s grobljem, kao što bi prema sadašnjim spoznajama to mogli biti Vinkovci (karta 2:5, 2:6, 2:7? - karta 2:9, 2:10, 2:11?). Analogni primjer izvan našeg prostora jest rimsko utvrđenje u Pešti, gdje se srednjovjekovna župna crkva Naše Gospe s grobljem uokolo nalazi također unutar starih antičkih zidina, a navodeći više takvih primjera kao Obuda ili Győr (GEREVICH, 199., 36., Fig. 6.; 50) pokazuje se da to nije slučajnost. Drugi je primjer razvoja udruživanje više manjih obližnjih naselja tijekom 13. stoljeća, kakav je vjerojatni razvoj imao Osijek sa svojim središtem južno od tvrđe (karta 1:9, 1:10, 1:12?, 1:16, 1:17) i pretpostavljenim naseljem na lokaciji Retfale (karta 1:15). Oba tijekom razvoja naselja prepoznata su i u (središnjoj) Mađarskoj (KLUBINYI, 1990., 103.-149.), od kojih su ona naselja koja su se udruživala bila malo udaljena jedna od drugih (oko 1-2 km), ali s budućim središtem dobro povezana prometnicama (GABLER et al., 1990., 23.).

Zajednička značajka ovdje izdvojenih primjera zaposjedanja ruševina antičkih urbanih cjelina tijekom srednjovjekovnog razdoblja u Osijeku, Vinkovcima, Ludbregu i Sisku jest u važnosti strateških položaja tih lokaliteta. Oni su smješteni na razmeđu putova koji su im omogućavali brže kon-

takte te rijeka koje su ih štatile i razdvajale, ali i spajale sa susjednim područjima. Takvi povoljni strateški položaji korišteni tijekom srednjeg vijeka prepoznati su još u rimskom dobu, ali i u prijašnjim prapovijesnim razdobljima. Različite populacijske skupine u različitim razdobljima zaposjedale su antičke ruševine koristeći građevinski materijal kojega je bilo u izobilju, ali prije svega i radi vlastite sigurnosti u starom zaštićenom mjestu. Povoljan strateški položaj, glavne prometnice, prelasci rijeka kao i sigurnost stanovništva uvjetovali su odabiranje lokaliteta za stanovanje ili pokapanje stanovništva, te su bili razlogom obnove razrušenog i ponovne gradnje na istome mjestu ili okolici, iz kojih se slijedom navedenih primjera prepoznaje kako određeno razdoblje utječe na zaposjedanje i razvoj grada tijekom srednjeg vijeka.

KATALOG KERAMIČKIH NALAZA IZ OSIJEKA (autor crteža MILJENKO GREGL)

1. DEPO MUZEJA SLAVONIJE ŐSIEK

U Muzeju Slavonije u Osijeku nalaze se dva ulomka srednjovjekovne keramike koji potječu vjerojatno iz istočnog iskopa na donjogradskoj ciglani "A", "OPEKE" s dubine od 1,50 m na/u izgorjeloj zemlji - zgarištu, prema kazivanju radnika.

- a. *Ulomak trbuha posude* (T. I., 1). Slučajni nalaz. Dubina: ∇ 1,50 m. *Dimenzije*: visina očuvanog dijela - 10,1 cm; širina očuvanog dijela - 10,8 cm. *Boja*: oker-ciglast izvana, tamnosmeđi iznutra i oker-tamnossmeđi u presjeku. *Faktura*: ima primjese sitnog praha pijeska i manjih komadića šljunka. *Izrada*: na lončarskom kolu - tragovi su vidljivi na unutarnjoj strani stijenke, dok je vanjska prekrivena ukrasima. *Ukras*: Snopovi nepravilnih vodoravnih linija (5-6) koji se međusobno na dijelovima dodiruju. U gornjem očuvanom dijelu nalazi se snop četverostruke češljaste valovnice nagnute na desno. Svi ukrasi su urezani jednako intenzivno. Nalaz pohranjen u MSO-u.
- b. *Ulomak oboda posude* (T. I., 2). Slučajni nalaz. Dubina: ∇ 1,50 m. *Dimenzije*: visina očuvanog dijela - 3,3 cm; širina očuvanog dijela - 8,8 cm. *Boja*: oker-ciglasti izvana i iznutra, dok je u presjeku tamnosivi. *Faktura*: ima primjese praha pijeska i manjih granulata bijelog šljunka, vidljivog naročito u presjeku i na unutarnjoj stijenci. *Izrada*: na lončarskom kolu čiji tragovi su vidljivi na obje stijenke. *Obod*: blago izvijen prema van i koso prema lijevo gore odsječen, ali bridovi nisu ostri. Nalaz pohranjen u MSO-u.

2. OPĆINSKI DOM

Restaurirana posuda s drškom (sl. 1.). Dar Bele Liske 1953. g. Muzeju Slavonije u Osijeku. Slučajni nalaz pred starim općinskim domom prilikom gradnje tramvajske pruge. *Dimenzije*: visina posude - 8,5 cm; ϕ oboda - 10,6 cm; ϕ vrata - 10 cm; ϕ trbuha - 10,8 cm; ϕ dna - 8,2 cm. *Boja*: crnosiva izvana i iznutra. *Faktura*: vidljiva samo na vanjskoj stijenci s malo primjese pijeska. *Izrada*: na lončarskom ko-

lu čiji tragovi su vidljivi na obje stijenke. *Ukras*: na ramenu i na obodu posuda ima po dva niza nepravilnih uboda nači-
njenih tupim predmetom nagnutim na desno. *Obod*: blago izvučen prema van i jednostavno odsječen. *Ručka*: jedno-
stavna koja spaja krajnji rub oboda i najširi dio trbuha. *Dno*:
ravno, bez oznaka, s tanjim krajnjim rubom širine oko 0,3
cm od lončarskog kola. Nalaz pohranjen u MSO-u; inv. br.
144; knjiga ulaska 547/53.

3. DEPO ARHEOLOŠKOG MUZEJA ZAGREB

U AMZ-u se nalaze dvije posude, od kojih je jedna kup-
ljena 1931. g. od Aroffa Pleliza, te još jedna, a potječu s pod-
ručju grada Osijeka. Točan položaj i okolnosti nalaza nisu
poznati (prema neobjavljenoj dokumentaciji AMZ-a).

a. *Rekonstruirana posuda* (sl. 2.). Kupljeno za AMZ od A.
Pleliza 1931. g. *Dimenzije*: visina čitave posude - 10,3
cm. *Rekonstrukcija*: $\varnothing$ oboda - 9,5 cm; $\varnothing$ vrata - 9,0 cm;
 $\varnothing$ trbuha - 10,7 cm; $\varnothing$ dna - 6,4 cm. *Boja*: oker-siva izva-
na i iznutra, dok se u presjeku ne vidi radi rekonstrukci-
je. *Faktura*: ima primjesa pijeska koji je vidljiv na obje
stijenke. *Izrada*: na lončarskom kolu čiji tragovi su vid-
ljivi također na obje stijenke. *Obod*: izvijen prema van i
ravno prema gore odsječen, s manjim žljebom između
gornje i donje usne. *Dno*: bez oznake, s rubom oko 0,4
cm. Nalaz pohranjen u AMZ-u, inv. br. S-1743.

b. *Rekonstruirana posuda* (sl. 3.). *Dimenzije*: visina čitave
posude - 18,5 cm. *Rekonstrukcija*: $\varnothing$ oboda - 12,2 cm; $\varnothing$
vrata - 11,5 cm; $\varnothing$ trbuha - 16,4 cm; $\varnothing$ dna - 8,4 cm. *Bo-
ja*: oker izvana i iznutra dok se u presjeku ne vidi radi re-
konstrukcije. *Faktura*: ima primjesa pijeska koji je vid-
ljiv na obje stijenke. *Izrada*: na lončarskom kolu čiji tra-
govi su također vidljivi na obje stijenke. *Ukras*: na rame-
nu posude nalazi se nepravilna valovnica, nemarno nane-
sena. Od najšireg dijela trbuha posude preko čitavog tr-
buha smještene su blago urezane šire vodoravne linije.
Obod: izvijen prema van i prema gore ravno zaobljen, s
blago naglašenom donjom usnom. *Dno*: neravno, bez ru-
ba. Nalaz pohranjen u AMZ-u, inv. br. S-1739.

4. VIJENAC I. MEŠTROVIĆA (PRILE VIJENAC B. KIDRIČA)

*Ulomak gornjeg dijela posude s djelomično očuvanim
obodom, vratom i trbuhom* (T. I., 3). Slučajni nalaz 30. siječ-
nja 1975. Vijenac I. Meštrovića, katnica "Tehnikabetona".
Dimenzije: visina očuvanog dijela - 13,9; širina očuvanog
dijela - 21 cm; *Rekonstrukcija*: $\varnothing$ oboda - 26 cm; $\varnothing$ vrata - 23
cm; $\varnothing$ trbuha - 28 cm. *Boja*: ciglasta izvana, iznutra i u pre-
sjeku. *Faktura*: ima primjesa pijeska koji je vidljiv na obje
stijenke, dok se u presjeku nalazi malo manjih granula šljun-
ka. *Izrada*: na lončarskom kolu što je vidljivo na obje stijen-
ke. *Ukras*: na vratu i ramenu nalaze se plitke vodoravne li-
nije, smještene jedna do druge koje, u stvari, čine tragove
lončarskog kola. Po čitavom trbuhu posuda je bila ukrašena
vodoravnim linijama, nanesenim u nejednakim razmacima.
Obod: izvijen prema van s naglašenom donjom usnom koja
djelomično natkriva dio vrata. Nalaz pohranjen u MSO-u.

5. DOM NARODNOG ZDRAVLJA

Na položaju Doma narodnog zdravlja južno od Tvrđe,
slučajno su 1935. ili 1938. g. pronađeni ulomci grube sred-
njovjekovne keramike (prema neobjavljenoj dokumentaciji
MSO-a).

1. *Ulomak gornjeg dijela posude s djelomično očuvanim
obodom, vratom i trbuhom* (T. II., 1). Slučajni nalaz 1935. ili
1938. g. *Dimenzije*: visina očuvanog dijela - 8,8 cm; širina
očuvanog dijela - 14,5 cm. *Rekonstrukcija*: $\varnothing$ oboda - 23,4
cm; $\varnothing$ vrata - 20 cm. *Boja*: oker-smeđa izvana, ciglasta iznu-
tra i sivocrna u presjeku. *Faktura*: ima primjesa pijeska i
šljunka koji su vidljivi na obje stijenke i u presjeku. *Izrada*:
na lončarskom kolu što se naročito vidi na vanjskoj stijenci.
Ukras: od vrata posude prema trbuhu niže se osam vodorav-
nih linija ispod kojih se nalaze dvije jednostruke valovnice
koje se međusobno dodiruju, a nagnute su na lijevo. *Obod*:
blago izvijen prema van i ravno prema gore odsječen s nag-
lašenim bridom donje usne. Nalaz pohranjen u MSO-u.

2. *Ulomak gornjeg dijela posude s djelomično očuvanim
obodom, vratom i trbuhom* (T. II., 2). Slučajni nalaz 1935. ili
1938. g. *Dimenzije*: visina očuvanog dijela - 7,2 cm; širina
očuvanog dijela - 10,6 cm. *Rekonstrukcija*: $\varnothing$ oboda - 15,6
cm; $\varnothing$ vrata - 12,7 cm; $\varnothing$ trbuha - 17,6 cm. *Boja*: tamnosme-
đa izvana, crna iznutra i tamnosiva u presjeku. *Faktura*: ima
primjesa praha pijeska i malo manjih granula šljunka koji se
naročito ističu na unutarnjoj stijenci. *Izrada*: na lončarskom
kolu čiji tragovi su vidljivi na obje stijenke. *Ukras*: od po-
četka trbuha niz vodoravnih linija nemarno nanesenih preko
kojih se nalazi trostruka blaga češljasta valovnica. *Obod*:
blago izvijen prema van i ravno prema gore izvučen s jedva
naglašenom donjom usnom. S unutarnje strane obod završa-
va 0,4 cm visokim povišenjem. Nalaz pohranjen u MSO-u.

3. *Ulomak gornjeg dijela posude s djelomično očuvanim
obodom, vratom i trbuhom* (T. II., 3). Slučajni nalaz 1935. ili
1938. g. *Dimenzije*: visina očuvanog dijela - 5,5 cm; *Rekon-
strukcija*: $\varnothing$ oboda - 14,5 cm; $\varnothing$ vrata - 12,1 cm; $\varnothing$ trbuha -
16,8 cm. *Boja*: crna izvana, iznutra i u presjeku. *Faktura*:
malo primjesa pijeska. *Izrada*: na lončarskom kolu čiji tra-
govi su vidljivi na obje stijenke. *Ukras*: na ramenu je posu-
da ukrašena jednom jednostrukom, strmom i kratkom valov-
nicom, ispod koje se nalaze vodoravne linije u razmaku od
oko 0,5 cm. *Obod*: jače izvijen prema van i koso prema go-
re desno izvučen s naglašenom donjom usnom. Nalaz poh-
ranjen u MSO-u.

4. *Ulomak gornjeg dijela posude s djelomično očuvanim
obodom, vratom i trbuhom* (T. II., 4). Slučajni nalaz 1935.
ili 1938. g. *Dimenzije*: visina očuvanog dijela - 4,2 cm; ši-
rina očuvanog dijela - 10,2 cm. *Rekonstrukcija*: $\varnothing$ oboda -
12 cm; $\varnothing$ vrata - 9,7 cm; $\varnothing$ trbuha - 14,3 cm. *Boja*: crna iz-
vana i u presjeku te tamnosmeđa iznutra. *Faktura*: ima
primjesa pijeska i šljunka jako vidljivog na unutarnjoj sti-
jenki. *Izrada*: na lončarskom kolu što je vidljivo na obje sti-
jenke. *Ukras*: na ramenu i trbuhu posuda je bila ukrašena
nizom vodoravnih linija u razmaku od oko 0,5 cm. *Obod*:
jače izvijen prema van i prema gore zaobljen u jednoj lini-
ji. Unutarnja strana oboda završava 0,4 cm visokim poviše-
njem, a gornja usna je zaravnjena u širini od 0,3 cm. Nalaz
pohranjen u MSO-u.

5. *Ulomak gornjeg dijela posude s djelomično očuvanim obodom, vratom i trbuhom* (T. II., 5). Slučajni nalaz 1935. ili 1938. g. *Dimenzije*: visina očuvanog dijela - 5,5 cm; širina očuvanog dijela - 7,6 cm. *Rekonstrukcija*: ϕ oboda - 10,7 cm; ϕ vrata - 8,8 cm; ϕ trbuha - 12 cm. *Boja*: ciglastosmeđa izvana, tamnosmeđa iznutra i crna u presjeku. *Faktura*: ima malo primjese pijeska. *Izrada*: na lončarskom kořu, što je vidljivo na vanjskoj stijenci i na vratu i obodu unutarnje stijenske, dok je trbuh s unutarnje strane okomito zaglaćen. *Ukрас*: na gornjem dijelu trbuha ukras uboda tupim predmetom okrenutih na desno. *Obod*: izvijen prema van s ispupćenom oštrom donjom usnom od koje iznad stijenci ide okomito što sugerira raščlanjenje. Nalaz pohranjen u MSO-u.

6. *Ulomak gornjeg dijela posude s djelomično očuvanim obodom, vratom i trbuhom* (T. II., 6). Slučajni nalaz 1935. ili 1938. g. *Dimenzije*: visina očuvanog dijela - 5,2 cm; širina očuvanog dijela - 6,2 cm. *Boja*: tamnosmeđa izvana, smeđa iznutra i siva u presjeku. *Faktura*: ima primjese pijeska i većih granula šljunka, što se naročito vidi na unutarnjoj stijenci. *Izrada*: na lončarskom kořu - vidljivo na obje stijenske. *Ukрас*: na ramenu posuda je ukrašena širokom jednostrukom duboko urezanom valovnicom nagnutom na desno. Ispod nje se nalaze vodoravne linije različito razmaknute. *Obod*: izvijen prema van i zaobljen prema gore s naglašenom donjom usnom koja nadvisuje vrat posude. Nalaz pohranjen u MSO-u.

7. *Ulomak ruba poklopcu s oznakom s. f. 34 (stari fundus MSO-a)* (T. II., 7). *Dimenzije*: visina očuvanog dijela - 6,4 cm; širina očuvanog dijela - 6,4 cm. *Boja*: oker-tamnosmeđa izvana, tamnosmeđa iznutra i u presjeku. *Faktura*: ima primjese praha pijeska. *Izrada*: na lončarskom kořu, što se vidi na obje stijenske. *Ukрас*: na rubu poklopcu nalaze se dvije nemarno nanesene trostruke češljaste valovnice nagnute na desno nejednakog intenziteta vala. Iznad njih se nalazi snop od tri vodoravne linije. I jedan i drugi ukras načinjen je istim predmetom, ali u drukčijim potezima. *Rub*: prelomljen prema dolje u visini od 1,7 cm i zaobljen prema unutra bez oštih bridova. Nalaz pohranjen u MSO-u.

LITERATURA

ADAMČEK, J., 1984., Ludbreg i njegova okolica u doba feudalizma, u *Ludbreg*, Ludbreg, 81-122.

BUDAK, Z., 1994., Seoba naroda, u *Srednjovjekovni i turski Osijek*, Zavod za znanstveni rad HAZU, Osijek, 38-44.

BURNSIDE, J., 1902., Colonia Aurelia Cibalae, Vinkovci u stari doba, *VIAAD* VI, 117-166.

BULAT, M., 1968., "Neki nalazi ranog srednjeg vijeka iz Osijeka", *ŠtP* III/10, 11-21.

BULAT, M., 1989., *Mursa - Osijek u rimsko doba*, Muzej Slavonije Osijek.

BURKOWSKY, Z., 1996., Nekropole antičke Siscije, *Prilozi JAZU* (1993), 69-80.

BURKOWSKY, Z., 1999., Starohrvatsko doba - srednji vijek, u katalogu Stalne izložbe arheologije, *Sisak u prapovijesti, antici i starohrvatskom dobi*, Sisak, 84-96.

BUTLERAC, J., 1984., Popis zupa Zagrebačke biskupije 1334. i 1501. godine, *Starine JAZU*, knj. 59, 43-108.

BUZOV, M., 1996., Segestika i Siscija - topografija i povijesni razvoj, *Prilozi JAZU* (1993), 47-68.

DIMITROVIĆ, S., 1979., Arheološka topografija i izbor arheoloških nalaza s vinkovačkog tla, *IzdannjaHAD* 4, 133-200.

DIZDAR, M., 1999., Rani srednji vijek, u katalogu izložbe *Vinkovci u svijetu arheologije*, Gradski muzej Vinkovci, Vinkovci, 65-71, 151-158.

ERČIĆIĆ, S., 1958., Neobjavljeni grobni nalazi iz Bijelog brda, *ŠtP* III/6, 165-186.

ERČIĆIĆ, S., 1961., Istraživanje srednjovjekovne nekropole u Bosnjaci-ma, *VAMZ* ser. III, sv. II., 225-239, T. 1-XI.

FABER, A., 1972-73., Grada za topografiju antičkog Siska, *VAMZ* 3, ser. sv. VI-VII, 133-162.

GÁBLER, D., SZONYI, E., TOMKA, P., 1990., The settlement history of Győr (Ayrabona) in the Roman period and in the Middle Ages, u *Towns in Medieval Hungary*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 9-25.

ČERJEVIĆ, L., 1990., The rise of Hungarian towns along the Danube, u *Towns in Medieval Hungary*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 26-50.

GORENC, M., VUKIĆ, B., 1984., Antičko naselje Ludbregskog kraja, u *Ludbreg*, Ludbreg, 59-71.

GRUBČIĆ-LUKIĆ, H., 2000., *Sjeverozastojna nekropola rimske Mursa*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni i umjetnički rad Osijek i Muzej Slavonije Osijek, Zagreb-Osijek.

HITLER, G., 1976., *Comitatus Virovitiensis, Ser. A, Die historischen Ortsnamen von Ungarn, Band 6*, München.

HOLL, J., 1990., The development and topography of Sopron in the Middle Ages, u *Towns in Medieval Hungary*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 96-102.

HORVAT, A., 1954., O Sisku u starohrvatsko doba na temelju pisanih izvora i arheoloških nalaza, *ŠtP* III/3, 93-104.

IBANIĆ, M., MIROVIĆ, M., 1984., Urbani razvoj Ludbrega, u *Ludbreg*, Ludbreg, 131-136.

JANOŠIĆ, I. L., 1993., Zaštitna iskopavanja u Vinkovcima u godini 1993., *ObavijestHAD* br. 3, god. XXV, 65-67.

JANOŠIĆ, I. L., 1994., *Arheološka iskopavanja na črti bošutice*, katalog, Gradski muzej Vinkovci.

JANOŠIĆ, I. L., 1995., Rezultati arheoloških istraživanja u Vinkovcima 1995. godine, *GodišnjakMHW* 13, 125-131.

JANOŠIĆ, I. L., 1996., Arheološka istraživanja u Vinkovcima u godini 1996., *ObavijestHAD* br. 2, god. XXVIII, 22-24.

JANOŠIĆ, I. L., 1997., Arheološka iskopavanja na srednjovjekovnom lokalitetu Meraja u Vinkovcima, *Opuscula* 21, 243-249.

JANOŠIĆ, I. L., 1999., Iskopavanja na srednjovjekovnom lokalitetu Meraja u Vinkovcima, *ObavijestHAD*, br. 1, god. XXXI, 84-87.

JANOŠIĆ, I. L., 1999., a. Kasni srednji vijek, u katalogu izložbe *Vinkovci u svijetu arheologije*, Gradski muzej Vinkovci, Vinkovci, 73-74.

JANOŠIĆ, I. L., 1999., b. Rimsko razdoblje, *Colonia Aurelia Cibalae*, u katalogu izložbe *Vinkovci u svijetu arheologije*, Gradski muzej Vinkovci, Vinkovci, 51-63.

JANOŠIĆ, I. L., 2000., Zaštitno iskopavanje u Vinkovcima - Duga ulica 40, *ObavijestHAD*, br. 2, god. XXXII, 60-63.

KOŠČEVIĆ, R., 2000., *Arheološka zbirka Benko Hrvat*, Zagreb.

KRALOVÁNSKY, A., 1990., The settlement history of Veszprém and Székesfehérvár in the Middle Ages, u *Towns in Medieval Hungary*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 51-95.

KRZANARIĆ-ŠKRIVANKO, M., 1996., Duga ulica 33 - periferni dio telta "Trznica - Hotel", *ObavijestHAD* br. 3, god. XXVIII, 37-39.

KUBINYI, A., 1990., Urbanisation in the east-central part of medieval Hungary, u *Towns in Medieval Hungary*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 103-149.

MARKOVIĆ, J., 1997., Urbanistički razvoj Ludbrega, u *Ludbreg, Ludbregsko Podravina, Umjetnička topografija Hrvatske*, Zagreb, 71-79.

MIGOTTI, B., 1994., Arheološka grada iz ranokršćanskog razdoblja u kontinentalnoj Hrvatskoj, u katalogu *Od nepobjedivog sunca do sunca pravde*, Zagreb, 41-67.

MINICHREITER, K., 1972., Izvještaj o nalazima kasnosrednjovjekovne nekropole južno od Doma narodnog zdravlja u Osijeku, *GSMV* 19, 21-22.

MINICHREITER, K., 1972., a. Nalaz kasnosrednjovjekovne peći u Ulici Ive Lole Ribara, *GSMV* 19, 22-23.

MINICHREITER, K., 1972.b. Izvještaj o nalazu zida u Ulici Ive Lole Ribara, *GSMV* 19, 23-24.

MINICHREITER, K., 1976., Probna sondiranja na Križanićevom trgu u Osijeku, *GSMV* 31, 29-30.

MINICHREITER, K., 1980., Zaštitna arheološka iskopavanja srednjovjekovnog kompleksa na Križanićevom trgu (Tvrdja) u Osijeku, *GSMV* n. s. br. 1/41, 26-27.

MINICHREITER, K., 1984., Preliminarni izvještaj o rezultatima arheoloških iskopavanja na Križanićevom trgu u Osijeku (Tvrdja), *IzdannjaHAD* 9, 243-249.

MINICHREITER, K., 1984., a. Dio turskog Osijeka na prostoru Križanićevog trga u svjetlu arheoloških nalaza, *AmalOz* 3, 43-107.

MINICHREITER, K., 1985., Osijek, Križanićev trg (Tvrdja) - srednjovjekovno nalazište, *VrhPrep* 24, 142-145.

MIRŠIĆ, L., 1997., O nekim nalazima novca 11. stoljeća u Hrvatskoj, *Zbornik Znanosti, kralj hrvatski*, 191-206.

NENADIĆ, V., 1986-1987., Prilog proučavanju antičke Siscije, *Prilozi JAZU*, 71-102.

PAVIČIĆ, S., 1940., *Vukovska zupa*, U razvitku svoga naselja od XIII do XVIII stoljeća, I dio, Zagreb.

PINTEROVIĆ, D., 1978., *Mursa i njeno područje u antičko doba*, Centar za znanstveni rad JAZU, posebno izdanje I, Osijek.

PINTEROVIĆ, D., 1980., "Basilica martyrum" u Mursi, *Gumjaču žbornik*, Zagreb, 59-66.

RADIĆ, M., 1997., Arheologija seobe naroda i srednji vijek, u katalogu *Blago Muzeja Slavonije*, Osijek, 81-93.

SEKELI IVANČAN, T., 1995., *Catalogue of Medieval Sites in Continental Croatia*, BAR S 615, Oxford.

- SEKELJ IVANČAN, T., 2001., Prilog analizi keramike iz Duge ulice kao pokazatelja rasprostiranja srednjovjekovnog naselja u Vinkovcima, *AradRasp* (u tisku)
- SIMONI, K., 1977.-1978., Dva priloga istraživanju germanskih nalaza seobe naroda u Jugoslaviji, *VAMZ* 3. ser., sv. X-XI, 209.-233, T. I.-VI.
- SIMONI, K., 1984., Ludbreg i okolica u ranom srednjem vijeku, u *Ludbreg, Ludbreg*, 73-80.
- SIMONI, K., 1986., Neobjavljeni okovi i jezicičci stila Blatnica iz Arheološkog muzeja u Zagrebu, *VAMZ* 3. ser., vol. XIX, 217-228, T. I.-II.
- SIMONI, K., 1988., Srebna žlica iz Siska, *VAMZ* 3. ser., vol. XXI, 79-86.
- SIMONI, K., 1989., Nalazi vremena seobe naroda u zbircama Arheološkog muzeja u Zagrebu, *VAMZ* 3. ser., vol. XXII, 107-134.
- STOŠIĆ, J., 1994., Srednjovjekovna umjetnička svjedočanstva o zagrebačkoj biskupiji, u *Sveti trag, Devetsto godina imenosti zagrebačke nadbiskupije 1094.-1994.*, Zagreb, 101.-130.
- SZOKE, B. M., SZONYI, E. T., TOMKA, P., 1978./79., Ausgrabungen auf dem Káptalanomb in Győr (Jahresbericht 1976), *MinArchivus* 8/9, 137.-142.
- ŠIMEK, M., 1999., Arheološka topografija i Kataloški popis, u katalogu izložbe *Županija Varaždinska u srednjem vijeku*, Gradski muzej Varaždin, 31-67.
- TOMIĆ, Ž., 1997., Arheološka topografija i toponimija (Dovua-Botivo-Ludbreg), u *Ludbreg, Ludbregsko Podravina, Umjetnička topografija Hrvatske*, Zagreb, 21.-41.
- VIKIĆ-BELANČIĆ, B., 1983.-1984., Sustavna istraživanja u Ludbregu od 1968.-1979. god., *VAMZ* 3. serija, svezak XVI-XVII, 119.-166.
- VIKIĆ-BELANČIĆ, B., 1997., Arheološka problematika Ludbrega u antičko doba, *PodrZb*, 53-62.
- VINSKI, Z., 1954., Gibt es frühslawische Keramik aus der Zeit der sudslawischen Landnahme?, *Aint* 1, 71.-82.
- VINSKI, Z., 1956., Nalaz iz Velike Kladiše i problem naušnica tipa okremite piramide, *GZM* II s. XI, 63-84.
- VINSKI, Z., 1957., Zikadenschmuck aus Jugoslawien, *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentral-Museum* 4, Mainz, 136-160.
- VINSKI, Z., 1958., O nalazima 6. i 7. stoljeća u Jugoslaviji, s posebnim obzirom na arheološki ostavštinu iz vremena prvog avarskog kaganata, *Opisac* III, 13.-68.
- VINSKI, Z., 1968., Kristoliki nakit epohe seobe naroda u Jugoslaviji, *VAMZ* 3. ser., sv. III, 103.-166., T. I-X.
- VINSKI, Z., 1970., O postojanju radiomena nakita starohrvatskog doba u Sisku, *VAMZ* 3. serija, svezak IV, 45-92, T. I-VIII.
- VINSKI, Z., 1972.-1973., "O rovašenim fibulama Ostrogota i Tirinzana povodom vijetkog tirinškog nalaza u Saloni", *VAMZ* 3. ser., sv. VI-VII, 177.-228., T. I.-T. XIV.
- VINSKI, Z., 1974., Kasnoantički starosjedroci u salomtanskoj regiji prema arheološkoj ostavštini predslavenskog substrata, *VHADus* LXIX (1967), 5.-86., T. I-T. L., Prilog A-C.
- VRBANOVIC, S., 1981., Prilog proučavanju topografije Siscije, *IzdunjaHAD* 6, 187.-200.

Zusammenfassung

MANCHE ARCHÄOLOGISCHE BEISPIELE FÜR DIE BESIEDLUNG DER RUINEN ANTIKER STADTANLAGEN IN NÖRDKROATIEN IM MITTELALTER

Anhand der Auflistung der mittelalterlichen Lokalitäten auf dem Gebiet Nordkroatiens läßt sich schließen, daß bei den größeren urbanen antiken Anlagen neben überwiegend antiken archäologischen Beständen mehrere mittelalterliche Funde registriert wurden. Oft handelt es sich um sporadische Zufallsfunde, die von unbestimmten Lokalitäten in der Stadt ab dem Ende des 19. Jahrhunderts gesammelt wurden. In den letzten ca. fünf Jahrzehnten wurden archäologische Sondierungen, aber auch Ausgrabungen konservierenden Charakters oder systematische archäologische Ausgrabungen vorgenommen, die auch nähere Angaben zu den Lagen und den Umständen der Funde selbst brachten, obwohl infolge der jahrhundertelangen Ansiedlung eines und des selben Gebiets die Stratigraphie an solchen Lokalitäten oft unklar oder gestört ist.

Der Versuch, die Standorte der mittelalterlichen Funde aufgrund der Lage der Ruinen antiker städtischer Anlagen Nordkroatiens möglichst genau festzustellen, deckte einen gewissen Zusammenhang der Wahl der Wohn- oder Bestattungsorte in bestimmten Phasen des Mittelalters und dem älteren antiken oder spätantiken Erbe, auf. Folglich werden hier die archäologischen Funde von bekannten Standorten aus Osijek, Vinkovci, Ludbreg und Sisak als Beispiele für die erkannten Gesetzmäßigkeiten bei der Besiedlung der Ruinen antiker Städte im Mittelalter gesondert angeführt.

Die Reihenfolge, nach der die Lokalitäten beschrieben werden, entspricht nicht der historischen Bedeutung dieser Städte, sondern sie werden nach der Relevanz der bestimmenden Indikatoren, die für das Hauptthema dieser Arbeit wichtig sind, eingeordnet. Ältere, schon veröffentlichte mittelalterliche Funde aus Osijek wurden durch nicht veröffentlichte Keramikbestände aus dem Archäologischen Museum in Zagreb (Abb. 2, 3) und aus dem Depot des Museums von Slavonien in Osijek (Abb. 1, T. I: 1-3; T. II: 1-7) ergänzt. In Vinkovci wurden in den letzten zehn Jahren konservierende Ausgrabungen vorgenommen (LEITER I. I. JANOSIĆ, Dr. sc.), bei denen mehrere mittelalterliche Keramikfunde registriert wurden, deren Analyse auf die möglichen städtebaulichen Gegebenheiten von Vinkovci im Mittelalter hindeutet, und es wurden auch die älteren Gepidenfunde revidiert. Vom mittelalterlichen Ludbreg erfahren wir überwiegend aus mehrtägigen Probe- und Sondierungsausgrabungen (LEITER B. VIKIĆ-BELANČIĆ), und auch die mittelalterlichen Funde sind kärglich. Obwohl man sagen könnte, daß der wichtigste Fundort aus der Zeit der Antike und des Mittelalters in Nordkroatien Sisak ist, verfügen wir nur über ganz wenige relevante Angaben für eine Feststellung der Gesetzmäßigkeiten der Besiedlung der antiken Städte im Mittelalter. Der Großteil der mittelalterlichen Bestände, die zwar von der Kontinuität des Lebens in Sisak seit der Antike, fast das ganze Mittelalter hindurch, zeugen, wurde sehr häufig aus dem Fluß Kupa ausgebaggert, oder er wurde in den Museen ohne

Angaben zu den Fundumständen aufbewahrt. Abgesehen von den archäologischen Funden, die von einer bestimmten Lebenskontinuität an den einzelnen Lokalitäten zeugen, basieren die Schlußfolgerungen auf den Beständen, die von gesicherten Standorten in den einzelnen Städten stammen.

Anhand der langjährigen Registrierung der Funde sowie der archäologischen Ausgrabungen an den erwähnten Lokalitäten, die vorher einzeln beschrieben wurden, konnte registriert werden, daß antike städtische Anlagen im Grunde genommen bestimmte Gesetzmäßigkeiten bei der Raumgestaltung in den von einer Mauer und einem Festungsgraben umgebenen Städten, beim Verlauf der Hauptstraßen und der Lage des Stadtzentrums, sowie bei der Positionsbestimmung der Nekropolen außerhalb der Stadtmauern aufweisen. Eine Analyse der spätantiken und frühchristlichen beweglichen und unbeweglichen Bestände wies auf die Kontinuität der Totenbestattung an der Stelle der älteren Nekropole bis in die zweite Hälfte des 6. Jahrhunderts hin. Dabei handelte es sich überwiegend um autochthone Bevölkerung, gemischt mit der neu angesiedelten Bevölkerung, die mit der Zeit kleinere christliche Gemeinschaften zu bilden begannen. Außerdem wurden bestimmte Änderungen an der Baustruktur bemerkt, die zum Schluß führen, daß die spätantiken Bauten oder die frühchristlichen Objekte durch Umbau der älteren antiken Bauten entstanden waren, und zwar oft in der Nähe der später errichteten mittelalterlichen Pfarrkirchen. Die Mauern der antiken Festungen überstanden die erwähnte Epoche, indem sie der Bevölkerung, einschließlich der ersten Populationen des frühen Stadiums der Völkerwanderung, eine gewisse Sicherheit boten.

Einige archäologische Funde und die Bestattungsformen, datiert in die zweite Hälfte des 4., in das 5. und 6. Jahrhundert, wiesen auf bestimmte ethnische Zugehörigkeit der Bevölkerung hin. So wurden die Bestattungen in Hockergräbern als germanisch erkannt. In Ludbreg dienten die Ruinen des antiken Iovia zur Völkerwanderungszeit im Laufe des 5. Jahrhunderts als Bestattungsort für die Neuankömmlinge, wie in drei gefundenen Gräberfunden registriert wurde. In Vinkovci stellte man aus der Überprüfung der älteren Funde fest, daß innerhalb der äußeren städtischen Befestigungsmauern von Cibala die Bevölkerung gepidischer Angehörigkeit bestattet wurde. Es wurden nämlich 46 Gräber an 11 Standorten gefunden, und an 6 Standorten wurde gepidische Keramik entdeckt, und zwar aus der zweiten Phase ihrer Vorherrschaft (536-567). Diese Beispiele weisen darauf hin, daß die neuangekommene Bevölkerung der frühen Völkerwanderungsphase, die relativ kurz an einer Stelle zu bleiben pflegte, intensiv die Ruinen der antiken städtischen Anlagen benützte, sei es zur Totenbestattung oder zum Wohnen.

Innerhalb der älteren antiken Befestigungsmauern wurden bei keinem der hier dargestellten Beispiele archäologische Funde aus dem 7. Jahrhundert registriert. Sie wurden nämlich alle an Standorten außerhalb des antiken Stadtbezirkes gefunden, und zwar: das mutmaßliche Gräberfeld in Zeleno polje in Osijek aus der mittleren Phase der awarischen Vorherrschaft mit einer Kontinuität bis in das späte 8. Jahrhundert und mit unbewiesenen Anzeichen einer dazu gehörigen Siedlung nordöstlich des erwähnten Standortes, oder der Siedlung am Standort des Osijeker Ziegelwerkes. Das um-

strittene, bei seiner Entdeckung schwach dokumentierte Skelettreitergrab, dürfte in die gleiche Zeitspanne datiert werden, und sein Standort ist auch von den Ruinen von Mursa entfernt. In Vinkovci ist die Zeit des 7. Jahrhunderts auch mit slawischer Anwesenheit dokumentiert, allerdings auch außerhalb der Ruinen des antiken Cibala. In Ludbreg fehlen archäologische Funde aus dieser Zeit, während alle derzeitigen Funde in Sisak unbekanntem Ursprungs sind. Der einzige Fund, der von der hypothetischen Vorstellung von der Wahl des Wohn- oder Bestattungsortes im Laufe des 7. und 8. Jahrhunderts außerhalb der antiken Ruinen abweicht, ist ein Zufallsfund innerhalb der antiken Stadtmauern aus der Zeit des II. awarischen Khaganats, mit Fragmenten eines Topfes aus der Glagolitischen Straße (*Glagoljaska ulica*) in Vinkovci. Trotzdem läßt sich vermuten, daß die awarische und die frühslawische Bevölkerung die Ruinen der antiken Bauten nicht direkt zum Wohnen oder zur Totenbestattung benützte. Häufiger war es der Fall, daß sie die von den alten Mauern entfernten Gebiete bewohnte, was wahrscheinlich durch ihren Lebensstil bedingt war, sowie durch die Tatsache, daß sie sich etwas länger als die Bevölkerung der frühen Wanderung an einem Ort aufhielt, weshalb für sie ungenutzte Flächen am Wasser, mit geräumigen Weiden, geeigneter waren. Das von den Awaren bewohnte Gebiet mit den archäologischen Funden aus dem 7.-8. Jahrhundert schließt nur die äußere Peripherie der heutigen Städte mit ein, und somit wird die Kontinuität der bewohnten Zentren aus der Zeit der Antike unterbrochen.

Der Übergang aus dem 8. ins 9. Jahrhundert wurde durch einen Zufallsfund außerhalb der antiken Ruinen vor dem alten Offiziersheim in Osijek dokumentiert, wo ein kleiner Stieltopf gefunden wurde, während sich anhand der restlichen Funde, datiert ins 9. und in den Anfang des 10. Jahrhundert schließen läßt, daß die damalige Bevölkerung wiederum Standorte nahe den Ruinen der antiken städtischen Anlagen zum Wohnen und zur Totenbestattung wählte. Dies wurde durch den Fund einer Riemenzunge des Blatnica-Stils aus der ersten Hälfte des 9. Jahrhunderts vom Standort Meraja dokumentiert, wo später die kleine frühromanische Kirche aus Vinkovci entstehen wird. Die Osijeker archäologischen Funde aus der Übergangszeit vom 9. zum 10. Jahrhundert werden durch die Funde dreier Gräber östlich des antiken Mursa, sowie durch einen Ring und einen Ohrring, wahrscheinlich aus den Gräbern westlich des antiken Mursa, dokumentiert, und zwar an dem Ort, wo die Überreste der westlichen Nekropole Mursa entdeckt wurden. An einer der zwei Grabanlagen hörte die Bestattung auf, während sich an anderen die Bestattung auch in der späteren Zeitfolge fortsetzte. Davon zeugen einige zerstörte Reihengräber aus der Straße Vijenac I. Mestrovica, sowie das Fragment eines Keramikgefäßes aus einem zerstörten mittelalterlichen Grab von einem nahegelegenen Standort (T. I: 3), welches aufgrund seiner charakteristischen Faktur, Fertigung, Farbe, seines Dekorationsstils sowie der Randform auf die Zeit nach dem 13. Jahrhundert hindeutet. Die Bevölkerung, die an den erwähnten Standorten bestattet wurde, baute ihre Siedlung im benachbarten Gebiet an, dargestellt durch Funde, die in der Umgebung der heutigen medizinischen Einrichtung *Dom narodnog zdravlja* (T. II: 1-7) entdeckt wur-

den, sowie durch die entdeckten Fundamente eines mittelalterlichen Herdes und durch Zufallsfunde von Sporen aus späterer Zeit.

Es sei darauf hingewiesen, daß im 10. und 11. Jahrhundert die Bevölkerung, die ihre Toten mit den für das materielle Erbe des Bjelobrd-Kulturkreises charakteristischen Beigaben bestattete, die Standorte für ihre Gräberfelder außerhalb, dafür aber sehr nahe an den antiken Befestigungsmauern wählte. Neben dem erwähnten Beispiel von Osijek gehören auch der Fund der Fragmente bronzener Armringe aus dem 11. Jahrhundert vom südlichen Ufer der Bosut, sowie einiger Gräber an Standort um Meraja (und, da das Gräberfeld sich auch innerhalb der alten antiken Befestigungsmauern ausdehnt - in der Gundulić-Straße oder am Standort der Postzentrale in Vinkovci) in diese Kategorie. Die beiden Gräberfelder befanden sich am Standort oder in der Nähe der südlichen, beziehungsweise der westlichen antiken Nekropole Cibala. Das erstere Gräberfeld, das am südlichen Bosut-Ufer lag, wurde wahrscheinlich aufgelassen. Das zweite Bjelobrd-Gräberfeld, repräsentiert durch die Funde um Meraja, wurde weiterhin benützt und fand auch nach dem Bau der kleinen frühromanischen Kirche des hl. Ilija als ein um einen Sakralbau entstandener Friedhof bis in die zweite Hälfte des 18. Jahrhunderts seinen weiteren Gebrauch. Es befand sich in der Nähe der parallelen Siedlung, die seit der zweiten Hälfte des 11. Jahrhunderts bestand, und es erstreckte sich entlang der Duga-Straße von der Hausnummer 19/21 bis zur Hausnummer 63 innerhalb der Befestigungsmauern der antiken Stadt. Im Zusammenhang mit dem nahegelegenen Fund eines apsidalen Gebäudes am Standort der Duga-Straße 40, identifiziert als christliche Basilika, läßt sich schließen, daß die erwähnte Kirchenanlage eine bestimmte Kontinuität bei der Wahl des Sakralstandortes aufweist. Kennzeichnend ist auch die Wahl des Standortes für die derzeitigen Bestattungen - die Bevölkerung wählte die Standorte in oder in der Nähe der antiken Nekropolen, wo sie auch ihre Toten bestattete, was in diesen Fällen keine Schändung der älteren Überreste, sondern eine Art Huldigung der Ruhestätten darstellte.

Der Fund der Schläfengehänge von Ludbreg, datiert in das 10. Jahrhundert, der an der Stelle der heutigen Pfarrkirche der hl. Dreieinigkeit entdeckt wurde, läßt sich ebenfalls in das erkannte derzeitige Schema bei der Wahl der Bestattungsstandorte einordnen. Der erwähnte Fund ging nämlich wahrscheinlich dem Bau der ursprünglichen mittelalterlichen Kirche voraus, und der Ort, an dem er entdeckt wurde, liegt neben den Befestigungsmauern von Iovia, in der Nähe der antiken Thermen, die Ende des 4. Jahrhunderts zur ersten christlichen Kirche umgebaut wurden.

Obwohl die Angaben über die Funde aus dem 10. und 11. Jahrhundert in Sisak kärglich sind, läßt sich aufgrund der festgestellten Gesetzmäßigkeiten bei der Besiedlung vermuten, daß am Standort innerhalb der antiken Befestigungsmauern von Siscia, in der Nähe der Kirche des hl. Kreuzes, eine Siedlung bestand, deren Einwohner ihre Toten an der Außenseite der alten Befestigungsmauern, wo die südliche antike Nekropole lag, bestatteten.

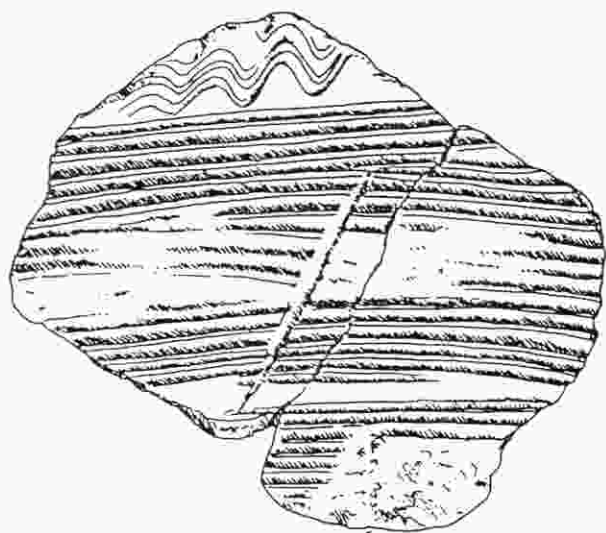
Die erwähnten Beispiele weisen klar darauf hin, daß das Ende des 10. Jahrhunderts eine Zeit war, wo die Neuanköm-

linge die römischen Überreste neu besiedelten, wobei das umgebende Gelände damals üblicherweise unbewohnt war. Unmittelbar davor sah das Ganze etwas anders aus. In der zweiten Hälfte des 9. Jahrhunderts und am Anfang des 10. Jahrhunderts suchte sich die Bevölkerung nämlich das Gelände entlang der Flüsse zum Wohnen aus, die bei ihren Reisen und entsprechend ihrem Lebensstil als Verbindungslinien entlang der alten antiken Verkehrsrouten dienten. Dadurch weisen sie Ähnlichkeiten mit dem 7. und 8. Jahrhundert bei der Wahl des Raumes auf, obwohl sie sich mit den benützten Standorten doch den antiken Überresten annähern. Diese Situation spiegelt sich auch in den oben angeführten Beispielen von Osijek und Vinkovci wider. Obwohl die Gebiete damals sporadisch von Menschen bewohnt wurden, die ihre Toten in der weiteren Umgebung der antiken Zentren bestattete (1-2 km), zog die Bevölkerung in der zweiten Hälfte des 10. und am Anfang des 11. Jahrhunderts um, und es entstanden kleinere Siedlungen direkt an den Ruinen antiker Städte, die dank ihrer günstigen Lage in den folgenden Jahrzehnten zu wichtigen Regionalzentren wurden.

In den kommenden Jahrzehnten spielte die Errichtung von Sakralbauten, umgeben von Friedhöfen, die wichtigste Rolle. Im Laufe des 12. Jahrhunderts bildeten sich in der Nähe dieser Objekte auch die zugehörigen Siedlungen, aus denen der Kern der mittelalterlichen Stadt entstand. Die hier ausgelegten bescheidenen archäologischen Beispiele weisen auf die Entwicklung der Städte hin, die zwei mögliche Richtungen hätte einschlagen können. Die erste mögliche Entwicklungsrichtung ist die Entstehung von Siedlungen neben Kirchen mit Friedhöfen, wie das Beispiel von Vinkovci erkennen läßt. Die zweite Entwicklungsmöglichkeit ist der Zusammenschluß von mehreren kleineren Nachbarorten im Laufe des 13. Jahrhunderts, wie das Beispiel von Osijek, mit seinem Zentrum südlich der Festung (*Tvrda*) und einer vermuteten Siedlung am Standort Retfale andeutet.

Ein gemeinsames Charakteristikum der oben angeführten Beispiele für die Besiedlung der Ruinen antiker städtischer Anlagen im Mittelalter in Osijek, Vinkovci, Ludbreg und Sisak ist die Bedeutung der strategischen Lagen dieser Lokalitäten. Sie sind an Knotenpunkten der Straßen gelegen, die ihnen rasche Kontakte ermöglichen, sowie der Flüsse, die sie beschützen und isolieren, parallel dazu aber auch mit den benachbarten Gebieten verbinden. Die Vorteile der erwähnten günstigen strategischen Lagen, die im Mittelalter benützt wurden, wurden zu römischen Zeiten, aber auch schon zu früheren urgeschichtlichen Zeiten erkannt. Verschiedene Völkerguppen bewohnten zu verschiedenen Zeiten die antiken Ruinen, um das Baumaterial, an dem es nicht fehlte, zu benutzen, nicht zuletzt aber auch wegen der eigenen Sicherheit in den alten befestigten Orten. Die gute strategische Lage der Lokalitäten, die Hauptstraßen, die Flußüberquerungen, sowie der Sicherheitsfaktor bedingten die Wahl der Wohn- oder Bestattungsorte und waren der Grund für den Wiederaufbau oder den Neubau an gleichen Standorten oder in ihrer Umgebung, woraus sich anhand der erwähnten Beispiele schließen läßt, wie eine bestimmte Periode die Besetzung und die Entwicklung der Städte im Mittelalter beeinflusste.

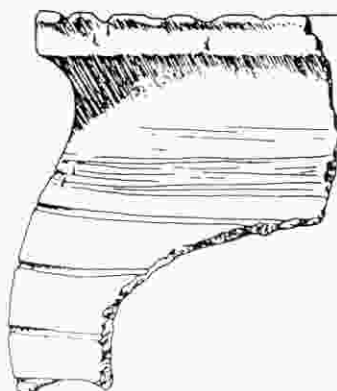
T. I

1

2

3

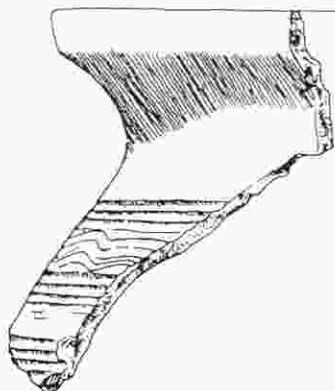
T. II

1

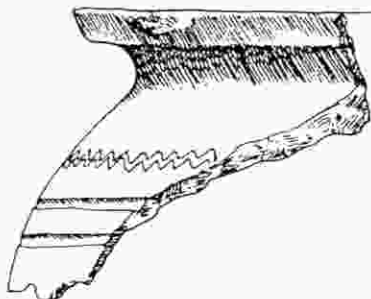
0 1 2 3 4 5 cm

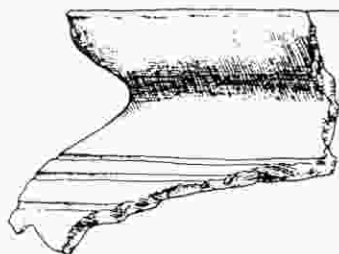
2

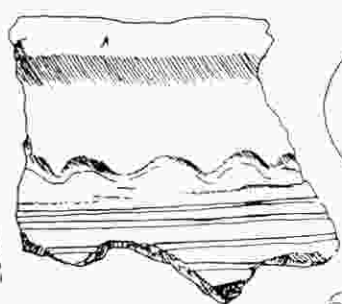
0 1 2 3 4 5 cm

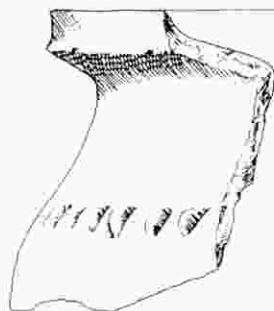
3

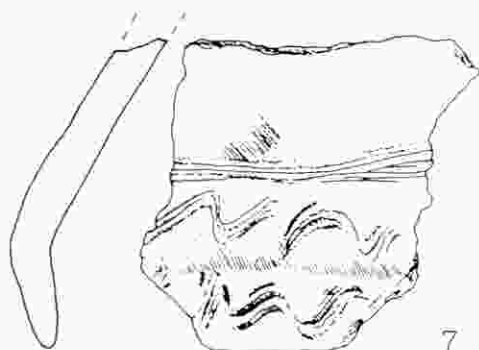
4

6

5

7